

LA CATEDRAL DE GIRONA VISTA PELS VIATGERS

MANUEL MORENO CHACÓN

La comunicació que presentem versa sobre un tema molt poc tractat en la historiografia gironina: la catedral de Girona vista pels viatgers que la visitaren entre els segles XV i XIX. Si bé s'hi poden trobar breus referències en alguns dels articles i treballs dedicats a determinats viatgers (Carles V, Segismondo Cavalli, Barthélémy Joly i Arthur Young, entre d'altres)¹, el cert és que fins ara la literatura de viatges ha passat gairebé desapercebuda entre la major part dels historiadors i investigadors que han estudiat la ciutat de Girona durant l'època esmentada. La celebració del 2n Congrés d'Història de Girona, dedicat en aquesta ocasió a la Seu catedralícia, ens permet donar a conèixer les referències que ens han deixat una trentena de viatgers que la visitaren entre els segles XV i XIX. A partir dels relats, dietaris, memòries, etcètera, d'aquest

¹ Sense ànim de ser exhaustius, podem citar entre les aproximacions al tema dels llibres de viatges per Girona durant els segles XV i XIX els següents treballs: Lluís BATLLE i PRATS, "El viaje de Carlos V a Gerona en 1538 y la pequeña tregua hasta junio, antecedente de la de Niza", a *Hispania*, núm. XXXIV, 1949, p. 77-103; Josep Mª MARQUÈS, "Paseo por Gerona de Segismondo Cavalli (1567)", a *Revista de Gerona*, núm. 84, tercer trimestre 1978, p. 329-331; Antoni SIMÓN i TARRÉS, "Dos viatgers per la Girona del segle XVI", a *Punt Diari*, núm. 794, 17 de setembre de 1981, p. 21; Josep CLARA, "Fernando Garrido i Elie Reclus a les comarques gironines", a *El federalisme a les comarques gironines 1868-1874*, Girona, Diputació de Girona, 1986, p. 333-346; del mateix autor, "Girona vista pels viatgers estrangers", a *Revista de Girona*, núm. 149, novembre-desembre 1991, p. 70-75; Narcís-Jordi ARAGÓ i MASÓ, "Hans C. Andersen travessa el Fluvià", a *Revista de Girona*, núm. 170, maig-juny 1995, p. 7; del mateix autor, "L'emperador a Girona", a *Revista de Girona*, núm. 195, juliol-agost 1999, p. 6; Josep CLARA, *Excursions abans de l'excursionisme*, Girona, CCG Edicions, AHRCG i UdG, 2003, on l'autor inclou dos relats amb referències a la ciutat de Girona, concretament els de Francisco de P. Fénech i el ja esmentat d'Élie Reclus. Cal dir que Joaquim PLA i DALMAU va publicar al suplement dominical del *Diari de Girona*, al llarg de l'any 1990, un total de vint-i-sis articles titulats "Publicacions estrangeres sobre Girona", on recollia diverses obres, llibres, etc. d'autors forans amb referències a la ciutat de Girona, encara que el període cronològic abasta fins al segle XX i molts dels articles no tenen com objectiu principal el que nosaltres considerem com relats de viatges.

considerable nombre de viatgers, podem fer el recorregut i la visualització de tot allò que ells van contemplar, com si es tractés d'una veritable visita guiada al principal monument de la ciutat.

QUÈ SÓN ELS LLIBRES DE VIATGES?

El primer que cal fer és explicar què són els llibres de viatges, font documental principal d'aquesta comunicació. Una definició força encertada del que es pot considerar com a llibre de viatge ens la dona Arturo Farinelli, destacat hispanista italià i gran coneixedor de la literatura de viatges, segons el qual: "*Puede ser el relato de viaje una efusión lírica, como una exposición modesta y sencilla, de lo visto y conocido; una descripción, un registro, un itinerario de camino ...*"²

Es pot comprovar que en aquesta definició poden entrar des dels relats dels pelegrins fins als viatges reials, passant per les descripcions, diaris o memòries que ens han deixat cosmògrafs, historiadors, ambaixadors, militars, clergues, economistes, literats, artistes, especialment pintors i gravadors, polítics, excursionistes, etcètera. Tots ells han recollit per escrit les seves vivències amb la intenció de donar testimoni, més o menys fidel, dels llocs i dels homes que han conegut durant els seus periples per diferents territoris d'arreu del món. Tenim per tant una clara intencionalitat prèvia: el llibre de viatges serveix per deixar constància de les pròpies vivències.

Normalment el relat del viatge el realitza el mateix viatger, elaborant-lo a partir d'una sèrie de notes agafades durant el trajecte, en les quals recull les seves impressions directes, així com dades ofertes per persones de cert prestigi i preparació intel·lectual de la població que visita (capellans, farmacèutics, etcètera). També s'ajuda amb altres llibres de viatges anteriors al seu, així com amb geografies i estudis històrics consultats abans, durant i després del viatge. Tanmateix, trobem en alguns relats que el viatger i la persona que redacta el viatge són diferents; això passa de forma sovintejada, per exemple, en els viatges de personalitats règies, com Felip el Bell (l'espòs de Juana la Loca), Carles I o Felip II. Són personatges que per la seva categoria social

² Arturo FARINELLI, *Viajes por España y Portugal desde la Edad Media hasta el siglo XX*, tom I. Roma, Reale Accademia d'Italia, 1942, p. 22.

porten un gran acompanyament i, fins i tot, el seu propi cronista (Antoine de Lalaing, Jean de Vandenesse o Juan Cristóbal Calvete de Estrella, respectivament). En altres ocasions, el viatge el realitzen diversos personatges i és un d'ells el que transcriu les vicissituds viscudes. Entre els exemples que tenim en el cas de Girona, podem citar l'anònim franciscà o Charles William Wood, els quals no fan sols el seu viatge, ja que van acompanyats d'altres frares i d'un poeta anomenat H.C., respectivament.

A vegades el relat es redacta i/o es publica al cap d'uns quants anys d'haver conclòs el viatge, per la qual cosa no ens ha d'estranyar que hi hagi alguns errors pel que fa a les dates, xifres o altres dades de fàcil oblit o equivocació. En aquest sentit són destacables els errors que cometen alguns dels viatgers que visitaren la catedral de Girona, per exemple pel que fa al nombre d'esglaons de la monumental escalinata, o bé al nom dels il·lustres difunts que es troben enterrats a l'interior del temple catedralici.

Arribats a aquest punt, podem afirmar, doncs, que els llibres de viatges són una font documental (literària, geogràfica, històrica, artística, social...) que, si bé es pot considerar auxiliar, és molt vàlida per a l'estudi del passat, entre altres coses perquè ens ofereixen una sèrie d'apreciacions espontànies i directes, a vegades gairebé fotogràfiques, sobre la realitat que va observar el viatger, i perquè són documents pretèrits que, bé guardats en arxius (en forma de manuscrits), bé conservats en biblioteques i/o hemeroteques (els relats impresos), poden servir-nos per conèixer altres facetes diferents a les que les fonts documentals d'arxius ens ofereixen o, si més no, complementar-les.

TIPOLOGIA DELS VIATGERS QUE VISITAREN GIRONA

Al llarg dels segles han estat molts els viatgers que s'han desplaçat i han deixat escrites les seves vivències per la península Ibèrica. Un reconegut hispanista francès, Raymond Foulché-Delbosc, a finals del segle XIX va recopilar 858 llibres de viatges en 16 idiomes³. Aquests llibres tracten sobre descripcions fetes de les terres peninsulars des del segle II fins a 1895. Recentment un jove estudiós del tema, Carlos García-Romeral, ha ampliat aquesta xifra, ja de per si

³ Raymond FOULCHÉ-DELBOSC, *Bibliographie des voyages en Espagne et en Portugal*. Madrid, Julio Ollero Editor, 1991.

prou sorprenent i important, amb noves troballes, des de manuscrits apareguts a diversos arxius i biblioteques europeus a obres publicades que no havien arribat a coneixement de l'esmentat Foulché-Delbosc⁴.

Veient i repassant els estudis de Foulché-Delbosc, Farinelli, José García Mercadal⁵ o Carlos García-Romeral, ens adonem de la gran quantitat de personatges que han recorregut la península al llarg dels segles. La tipologia de viatgers és amplíssima: des dels pelegrins que visiten la tomba de Santiago o altres llocs considerats també sagrats i d'especial veneració, com el monestir de Montserrat, fins als excursionistes de finals del segle XIX, passant pels diplomàtics, els militars, els economistes il·lustrats o els escriptors i artistes romàntics que cerquen l'exotisme del sud peninsular. Si fem un repàs cronològic, podem observar qui són els més habituals i els que ens han deixat les pàgines més brillants de la literatura de viatges per Girona.

A partir del segle XV, i especialment durant el XVI, es viatja molt més, malgrat totes les limitacions de les infraestructures, tant pel que fa als mitjans de transport (lents i cars) com pel que fa a les rutes (generalment en males condicions). D'aquesta època són els primers exemples de viatgers que recorren les comarques gironines i que passen per la ciutat de Girona (Gaspar Barreiros, Juan Cristóbal Calvete de Estrella o Segismondo Cavalli, entre d'altres). Entre aquests viatgers predominen els diplomàtics i els que denominem homes d'Església (freres, canonges i bisbes). Pel que fa als relats dels primers cal dir que solen ser cròniques caracteritzades per un to fred i burocràtic, poc simpatitzant dels regnes hispànics, amb dades quantitatives i amb poc interès per l'anècdota pintoresca i costumista. Gairebé tots passen per Catalunya procedents de França, Itàlia o Alemanya camí de la Cort (Toledo, Valladolid o Madrid), per presentar les seves cartes credencials davant el rei. D'aquesta manera, Catalunya es converteix en una terra de pas, sense gaire interès per a la majoria dels viatgers.

⁴ Carlos GARCÍA-ROMERAL PÉREZ, *Bio-bibliografía de viajeros por España y Portugal (siglo XIX)*, Madrid, Ollero & Ramos, Editores, 1999; *Bio-bibliografía de viajeros por España y Portugal (siglo XVIII)*, Madrid, Ollero & Ramos, Editores, 2000; *Bio-bibliografía de viajeros por España y Portugal (siglos XV-XVI-XVII)*, Madrid, Ollero & Ramos, Editores, 2001.

⁵ José GARCÍA MERCADAL, *Viajes de extranjeros por España y Portugal*, 3 vols., Madrid, Aguilar, 1952 (I), 1959 (II) i 1962 (III). Ofereix un vast recorregut per la literatura de viatges per la península Ibèrica des de l'antiguetat fins al segle XVIII. La monumental obra de García Mercadal ha estat reeditada en sis volums per la Junta de Castilla y León (Salamanca, 1999) i ampliada amb noves aportacions de viatgers dels segles XIX i XX.

Pel que fa als homes d'Església, es pot dir que presten especial atenció a tot allò que té a veure amb el seu àmbit "professional". Així, són nombroses les descripcions dels edificis religiosos; les esglésies, monestirs i convents i, en el cas de la ciutat de Girona, la catedral, són l'objectiu principal dels seus relats. Entre els homes d'Església que visiten Girona durant el segle XVI, sobresurt un frare franciscà valencià, el nom del qual desconeixem. El seu relat es troba en un manuscrit conservat a la Biblioteca del Palau de Peralada (BPP), al qual li falten els dos primers folis, que és on segurament hi havia el nom de l'autor i el títol del relat. Aquest manuscrit es coneix pel nom de *Peregrinacio dela yda de Cathaluña*⁶ i aporta gran quantitat de dades i d'informació sobre com era la catedral de Girona a finals del Cinc-cents, abans de les grans obres de transformació de l'entorn de la Seu (escalinates, façana, campanar, etcètera). Les seves detallades descripcions, especialment de l'interior (retauls, capelles i objectes religiosos d'orfebreria, entre d'altres), el converteixen en un testimoni importantíssim que cal valorar i donar a conèixer.

Durant el segle XVII, a part dels aristòcrates, que és la classe social que viatja més, dels homes d'Església i d'alguns homes de lletres (erudits, poetes i escriptors), els militars són l'altre grup de viatgers més significatiu. Ja és ben sabut que durant el Sis-cents, Catalunya viu un llarg període de guerres, per tant no és gens estrany que, entre els relats més abundosos, trobem les cròniques de militars (especialment destacable és el *Discurso General* fet pel mestre de camp milanès Ambrosio Borsano). No obstant això, cal dir que el volum de viatgers durant aquesta centúria es redueix i que molts decideixen passar pel País Basc, en comptes de fer-ho per Catalunya, ja que en aquella època el territori basc era una zona més tranquil·la i segura que no pas el territori català.

El segle XVIII és considerat el segle daurat dels llibres de viatges, especialment dels autors britànics, molts dels quals relaten les seves vivències després d'haver fet el que s'ha denominat *Grand tour* pel continent europeu. Entre la noblesa i les classes econòmicament més poderoses del Regne Unit, es va anar fent costum enviar als seus descendents, quan complien la majoria d'edat o abans d'entrar a la universitat, a fer una volta (un *tour*) pel continent. Aquest viatge tenia com a objecte donar experiència de la vida i eradicar el

⁶ Manuscrit núm. 42050, escrit en 1586, tal i com demostra Antoni EGEA CODINA al seu treball "Aproximació a la Figueres i els figuerencs del segle XVI", a *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, vol. 23, Figueres, IEE, 1990, p. 123.

provincialisme que comportava el fet d'haver nascut i viscut en una illa sense sortir-ne mai. El primer destí era França, especialment París, on un bon percentatge dels aristòcrates anglesos perdien la seva virginitat i guanyaven alguna malaltia venèria. Itàlia, per la seva riquesa artística i monumental, també era un destí obligatori. A partir d'aquí ja depenia dels gustos dels viatgers. Així, els d'afeccions clàssiques seguien fins a Grècia; per la seva part, els més esportistes i actius preferien conèixer les muntanyes suïsses o austríaques.

En un primer moment, la península Ibèrica va quedar fora de l'itinerari del *Grand tour*. No serà fins ben entrada la segona meitat del segle XVIII quan s'inicia un *boom* de viatgers europeus (sobretot britànics i francesos, però també alemanys i italians), que tornen a mostrar interès per les terres peninsulars i, especialment, per Catalunya. El Principat torna a ser una parada obligada per a la major part dels aventurers que visiten Espanya. Seran molts els que sovintegen les terres peninsulars arran de les millores de les infraestructures per viatjar. Aquestes millores són el resultat del creixement econòmic que viu Catalunya gràcies a la major producció agrària, l'expansió de nous cultius (blat de moro i userda), la possibilitat de comerciar directament amb les colònies americanes i l'inici de la producció industrial (especialment la indústria tèxtil, la producció de vins i alcohols i, pel que fa a les comarques gironines, la indústria surera), entre d'altres. Tots aquests factors faran que el Principat sigui vist pels viatgers il·lustrats com el territori peninsular més europeu i menys africà.

Al costat dels viatgers estrangers comencen a aparèixer autors de relats de viatges espanyols; són homes il·lustrats, erudits, lletraferits o professors preocupats per conèixer a fons, per reconstruir, per reformar i per regenerar el país. Sens cap mena de dubte, el més destacat és el valencià Antonio Ponz, el qual ens ha deixat el seu *Viage de España*⁷, una impressionant obra en divuit volums, veritable inventari de la realitat espanyola de finals del segle XVIII. Al seu costat trobem els relats de personatges com l'asturià Gaspar Melchor Jovellanos, del valencià Antonio José Cavanilles, l'andalús Nicolás de la Cruz o el canari José Viera y Clavijo.

No sabem amb certesa quants viatgers han deixat informació escrita sobre la Catalunya il·lustrada, però sí podem afirmar que entre aquells que ho

⁷ L'editorial Aguilar ha reeditat l'any 1988 el relat d'Antonio Ponz amb el títol *Viaje de España*, tot recopilant en quatre volums els XVIII que el conformen originàriament.

han fet es troben els qui han tingut una major rellevància per als historiadors com a font documental. Entre els estrangers cal destacar els britànics Joseph Townsend i Arthur Young, així com els francesos Jean François Bourgoing i Alexandre de Laborde. Pel que fa als viatgers espanyols, cal esmentar el català Rafael d'Amat (el baró de Maldà, autor del *Calaix de Sastre*), el ja citat Antonio Ponz i el castellà Francisco de Zamora. Tots ells passen per Girona i la major part en fan esment de la catedral en els seus relats de viatges.

El viatger il·lustrat pretén donar a conèixer noves realitats que permetran arribar a un més gran coneixement del món i de les formes de millorar-lo. D'aquí, que cada viatger abans de la seva partida farà un pla de viatge amb uns clars objectius per assolir i que, tots ells, es vegin obligats a efectuar una mena de memòria final, en la qual exposaran a l'uníson dades i interpretacions que l'execució del viatge els haurà suggerit. Per altra banda, els relats de viatge il·lustrats es caracteritzen també per les escasses referències històriques que aporten.

El canvi de segle comportarà també un canvi radical del tipus de viatger: del viatger il·lustrat del XVIII passem al viatger romàntic del XIX. Aquest serà el protagonista total del viatge, narrat ara ja sí en primera persona. El romàntic anota tot allò que té a veure amb els orígens, la història, la llengua, les tradicions o la cultura dels habitants dels territoris recorreguts. En aquest sentit, la literatura de viatge romàntica ens ha deixat un valuós material útil per a l'estudi de les formes de vida i les mentalitats dels espanyols i dels catalans del segle XIX. Es pot dir que hi ha un redescobriment d'Espanya, sobretot a partir del segon terç del segle. Es busca l'exotisme i és llavors quan es generalitza una visió peculiar i pintoresca de la península, que en gran mesura ha arribat fins als nostres dies. Els toros, els bandolers, els balls típics, sobretot el flamenc, les mantellines, les gitanes, els tipus regionals, els captaires..., seran l'objecte dels nombrosos gravats que solen acompanyar les edicions més acurades dels relats dels viatgers romàntics. Són especialment interessants i il·lustratius els gravats de Gustave Doré que apareixen juntament amb el relat del baró Charles Davillier i, concretament pel que fa a Girona, el gravat d'uns serenos, personatges que coneixeran durant la seva estada a la ciutat l'any 1862⁸.

⁸ D'aquest llibre s'han fet diversos edicions, de les quals nostaltres hem utilitzat la d'Ediciones Castilla (Madrid, 1957), en un sol volum, i la d'Ediciones Giner (Madrid, 1991), en quatre. Totes dues edicions contenen els magnífics gravats de Gustave Doré; en concret, el que es titula "Un sereno en Gerona" apareix a les pàgines 8 i 9 (vol. I) de les edicions esmentades, respectivament.

Però la recerca de l'exotisme espanyol, que es troba al sud de la península, convertirà Catalunya novament en zona de trànsit. El Principat té escàs interès per al viatger romàntic. Molts queden sorpresos i desil·lusionats quan en arribar-hi troben un territori que té molt poc a veure amb el que han vingut a buscar a Espanya. A Catalunya es troben amb ciutats modernes i industrialitzades, amb camps ben conreats i amb una gent de les capes més altes de la societat cosmopolita i orientada cap a les modes europees. És per això que comenten que Catalunya més que una regió espanyola és una prolongació d'Europa, comparada amb el Piemont italià per la seva activitat industrial i comercial. Les paraules del relat de Charles Davillier poden servir d'un bon exemple del que acabem de dir: "*Els catalans es diferencien força de la resta dels espanyols. A Espanya se'ls considera molt industrials i durs per al treball. A moltes províncies hom diu <<anem al català>>, quan es tracta d'anar a qualsevulla botiga.*"

Les millores de les infraestructures per al viatger i la generalització del ferrocarril, a partir de la segona meitat del segle XIX, permetran una certa popularització dels viatges. És llavors quan apareixen els primers turistes, que fan els seus desplaçaments per plaer o cultura, i visiten un cert nombre de llocs a causa dels objectes d'interès que allà hi ha, o bé per conèixer nous paisatges. Alguns, al costat de les notes preses durant el viatge aporten fotografies, que sens dubte fan molt més il·lustratiu i atractiu el relat.

Per últim trobem un nou tipus de viatger que també apareix a la segona meitat del segle XIX: l'excursionista. Es tracta d'un personatge molt més proper, nascut al mateix país i bon coneixedor de la seva història, geografia, art, tradicions, etcètera. Els seus relats es publiquen en revistes com *L'Excursionista*, a les *Memòries de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques* i al *Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana*, que a partir de la dècada de 1890 es converteix en el *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*. Si bé el seu àmbit d'interès és tot el Principat, l'excursionista mostra una atracció especial per les seves zones muntanyoses, sobretot el Montseny i els Pirineus. No obstant això, hem optat per deixar-los fora d'aquesta comunicació, ja que pensem que mereixen un estudi a part.

⁹ Text extret d'Alejandro SÁNCHEZ, "Els somniadors del Romanticisme", a *L'Avenç*, núm. 51, juliol-agost, 1982, p. 69.

LA CATEDRAL VISTA PELS VIATGERS

Sense voler fer una anàlisi extensa i profunda de tot el que diuen els viatgers en els seus escrits¹⁰, intentarem donar una pinzellada d'alguns dels aspectes que poden resultar més atractius respecte a allò que crida més l'atenció dels viatgers que visiten la catedral gironina entre els segles XV i XIX. Les seves descripcions són, en alguns casos, un veritable substitut de les actuals fotografies, ja que retraten fidelment els elements arquitectònics i ornamentals més emblemàtics de la Seu, i permeten saber com eren els seus tresors abans que les tropes napoleòniques els destruïssin o se'ls emportessin cap a França.

Una primera dada que hom pot ressaltar és que la major part dels visitants que ha tingut Girona al llarg dels darrers Cinc-cents anys han fixat la seva atenció en l'edifici més emblemàtic de la ciutat: la catedral dedicada a santa Maria. La Seu gironina està situada en el punt dominant de la ciutat, on arribaran els viatgers després de recórrer els estrets i tortuosos carrers que hi condueixen des de la vora del riu Onyar. Bona part de la trentena de viatgers recollits en aquest treball, destaquen en els seus relats la grandesa, majestuositat i bellesa del principal temple gironí: “*la cual es muy hermosa y muy rica*”, diu el francès Antoine de Lalaing a principis del segle XVI¹¹; “*Es esta iglesia muy grande y muy hermosa*”, comenta l'anònim frare franciscà valencià que la visita a finals del Cinc-cents¹²; “*La catedral és força gran*”, afirma el també francès François de Tours en 1700¹³; “*Es obra muy hermosa y de gran suntuosidad*”, ratifica en 1755 l'andalús Diego Alejandro de Gálvez¹⁴; mentre que Emilio Valverde el qualifica com a “*grandioso edificio*” a finals del segle

¹⁰ Vegeu l'apèndix documental on s'inclouen tots els relats recollits, dels segles XV al XIX, amb referències a la catedral de Girona.

¹¹ J. GARCÍA MERCADAL, *Viajes de extranjeros por España y Portugal I*, Salamanca, Junta de Castilla y León, 1999, p. 472.

¹² Anònim franciscà, *Peregrinació dela yda de Cathaluña*, ms. 42050. BPP, f. 231.

¹³ L. BARRAU-DIHIGO, “Voyage du P. François de Tours en Espagne (1698-1700)”, a *Revue Hispanique*, tom LIII, núm. 124, 1921, p. 546. La traducció dels textos, l'edició original dels quals són en francès, és nostra.

¹⁴ J. GUILLÉN TORRALBA, *Un sevillano por Europa. El viaje de Gálvez en 1755*, Sevilla, Cabildo Metropolitano de la Catedral de Sevilla, 1996, p. 317.

XIX¹⁵. L'italià Segismondo Cavalli, en 1567, també coincideix que és “*força gran i bella*”, encara que remarca que li “*falta molt per acabar-la*”¹⁶. Només hem trobat una excepció, la protagonitzada pel portuguès Gaspar Barreiros, qui la descriu en 1542 com “*pequeña y de pobre arquitectura*”¹⁷.

Si l'edifici crida favorablement l'atenció a un bon nombre de visitants, igualment passa amb l'escalinata, acabada a finals del segle XVII¹⁸, encara que molts no es posen d'acord vers el nombre total d'esglaons: “*No se debe dejar de ver la catedral, dedicada a la Santa Virgen; se sube a ella por una gran escalera*”, assegura el francès Étienne de Silhouette a principis del segle XVIII¹⁹; “*Para subir al templo hay una escalera magnífica, igual a su anchura, y consta de ochenta y seis escalones, con tres descansos espaciosos y barandillas, todo de piedra labrada*”, destaca el valencià Antonio Ponz uns cinquanta anys després²⁰; “*Fuimos a ver la catedral, cuya escalera, magnífica, de 96 escalones, con sus grandes rellanos, es excelente*”, afirma el castellà Francisco de Zamora en 1790²¹; mentre que per al francès Justin-Edouard Cénac-Moncaut, que visita la catedral a mitjan del segle XIX, són 160 els esglaons que troba fins arribar al replà de l'entrada principal²².

Però, sens dubte, una de les descripcions més completes i detallades ens l'ofereix el canònic sevillà Diego Alejandro de Gálvez que va passar per

¹⁵ Emilio VALVERDE y ÁLVAREZ, *Guía del antiguo reino de Cataluña*, Madrid, Imprenta de Fernando Cao y Domingo del Val, 1887, p. 236. Edició facsímil realitzada per Librerías Paris-Valencia, Valencia, 1998.

¹⁶ Jordi BOLÒS i MASCLANS, *Com veieren els Països Catalans alguns viatgers del segle XVI*, Barcelona, Rafael Dalmau, Editor, 1980, p. 49.

¹⁷ J. GARCÍA MERCADAL, *Viajes de extranjeros por España y Portugal II*, Salamanca, Junta de Castilla y León, 1999, p. 210.

¹⁸ Vegeu Joan BUSQUETS i Antoni SIMÓN, *Girona al segle XVII*, Girona, Ajuntament i Diputació de Girona, 1993, especialment el capítol “Art monumental”, p. 64-65.

¹⁹ J. GARCÍA MERCADAL, *Viajes de extranjeros por España y Portugal IV*, Salamanca, Junta de Castilla y León, 1999, p. 616.

²⁰ Antonio PONZ, *Viaje de España, 4. Tomos XIV-XVIII*, Madrid, 1988, Aguilar, p. 80.

²¹ Francisco de ZAMORA, *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, Barcelona, Curial, 1973, p. 309.

²² Justin-Edouard CÉNAC-MONCAUT, *L'Espagne inconnue. Voyage dans les Pyrénées de Barcelone a Tolosa avec une carte routière*, París, E. Dentu, 1870, p. 188.

Girona l'any 1755: *“La S^a Iglesia Catedral [...] está construida en el sitio más alto de la ciudad. Para subir a ella hay 88 gradas, repartidas en tres subidas y en el comedio dos espaciosas mesetas o descansos. Son muy anchas estas gradas y cómodas para subir; la materia es de piedra muy blanca y por ambos costados suben cinéndolas grandes barandajes de la misma piedra, con bellos adornos y calados. Es obra muy hermosa y de gran suntuosidad.”*²³

Per accedir a l'interior de la catedral existeixen dues portes: la de la façana principal i la dels Apòstols. Si bé la façana principal és d'estil barroc i va ser construïda a finals del segle XVII, tenim algun testimoni de com era cent anys abans; concretament el que ens proporciona l'anonim frare valencià: *“En esta iglesia hay dos puertas grandes, la una sale a una placita delante del palacio del obispo y ésta aún no está acabada. Hay en ella 12 bultos de piedra, de los 12 apóstoles. La otra es llamada la Galilea y ésta es la puerta principal, la cual es antiquísima, porque aún es de la obra vieja.”*²⁴ També disposem d'un breu comentari d'un viatger coetani a la construcció de la façana, en concret el que ens ha deixat l'italià monsenyor Nicolini, segons el qual *“estaban haciendo una fachada nueva, de una piedra gris que se dejaba pulir como si fuera mármol.”*²⁵ Tant Antonio Ponz, a finals del XVIII, com el francès Alexandre de Laborde, uns anys després, ja la descriuen pràcticament tal com la coneixem avui dia:

*“e igual es [l'ample] el de la fachada, que ha sido adornada con tres cuerpos de arquitectura: dórico, corintio y compuesto”*²⁶, i: *“Aquesta façana té tres cossos d'arquitectura, el primer dòric, el segon corinti i el tercer compost”*²⁷, afirmen respectivament.

Si l'escalinata i la façana principal sorprenen i meravellen tots els viatgers que visiten la catedral, especialment a partir del segle XVIII, no cal dir

²³ J. GUILLÉN TORRALBA, Op. cit., p. 317.

²⁴ Anònim franciscà, Ms. cit., f. 244.

²⁵ J. GARCÍA MERCADAL, *Viajes de extranjeros por España y Portugal II*, Salamanca, Junta de Castilla y León, 1999, p. 683.

²⁶ Antonio PONZ, Op. cit., p. 80.

²⁷ Alexandre de LABORDE, *Viatge pintoresc i històric. El Principat*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1974, p. 239.

²⁸ Anònim franciscà, Ms. cit., f. 231.

que, una vegada a l'interior, més d'un queda bocabadat quan observa que es troba davant la volta gòtica europea de més amplada. Són nombrosos els comentaris que posen de manifest la grandiositat i bellesa de l'única nau que porta fins a la capçalera on es troba l'altar major; aquí s'aixeca la girola o deambulatori i l'edifici passa a tenir les tres naus, també gòtiques, amb les quals inicialment es va començar a construir durant el segle XIV. L'anònim frare franciscà de finals del segle XVI descriu així l'interior: "*Tiene de largo 120 pasos, y de ancho, 33 pasos. Desde la puerta principal, que por otro nombre se llama la Galilea, hasta delante del coro que está en el medio de la iglesia, es de una nave, muy grande y muy hermosa. Y delante del coro se levantan unas columnas muy grandes y muy bien labradas, que hacen y rodean la capilla mayor [...] Las columnas que hace esta nave son 12 [...] Tiene esta iglesia de alto 42 varas.*"²⁸ L'andalús Diego Alejandro de Gálvez, a mitjan del XVIII, és més agosarat i fins i tot arriba a afirmar que va prendre mides del temple per comprovar la seva grandària: "*El templo es muy grande, de una sola nave elevadísima. Su largo (que medí) es de 130 pasos y 40 de ancho, sin incluir el fondo de muros y capillas [...] Es la más grande y bella nave que registré en todo este dilatado camino.*"²⁹

Al costat de comentaris elogiosos, no falten els que posen de manifest l'inconvenient que representa la foscor que regna a l'interior de la catedral. Així, a mitjan del segle XIX, Justin-Edouard Cénac-Moncaut destaca la seva obscuritat, que qualifica de terrible i "*frappant*", fins al punt que li fa pensar que es troba en les dependències d'un tribunal inquisitorial o d'unes catacumbes³⁰.

A finals del XIX, el viatger anglès Charles William Wood, amb un to encara marcadament romàntic, destaca també ambdós aspectes, per una banda, l'obscuritat i, per altra, la bellesa i la dimensió de l'interior de la catedral: "*La primera cosa que ens va fer parar [l'atenció] va ser la immensa foscor; una llum tènue i religiosa com cap altra. Mentre la visió augmenta al acostumar-nos a la foscor, la següent cosa que percebem és la majestuositat i extensió de la nau en la qual ens trobàvem: aproximadament de 73 peus. Cap altra esglé-*

²⁹ J. GUILLÉN TORRALBA, Op. cit., p. 317.

³⁰ Justin-Edouard CÉNAC-MONCAUT, Op. cit., p. 188.

³¹ Charles William WOOD, *Glories of Spain*, London, Macmillan and Co., Limited, 1901, p. 55.

sia purament cristiana, pot fer gala d'una nau com aquesta."³¹

El conjunt de l'altar major, format per un retaule disposat sobre un baldaquí, tots dos de plata repussada del segle XIV, i rere seu, la cadira episcopal romànica, dita Tron de Carlemany, és motiu també d'abundants comentaris als relats dels viatgers que s'endinsen a l'interior de la catedral. Entre els que considerem més complets i atractius hem seleccionat el del baró de Maldà i el d'Emilio Valverde. Així, a finals del XVIII, Rafael d'Amat posa de relleu que: "*Lo altar major, que tindrà la elevació de dos estats de home, és de plata masisa ab pedrerias. La mesa forma quatre caras, las laterals y detrás són de plata de pich de martell ab figuras antiguas, y lo frontal de or, a pich de martell també, guarnit de pedras preciosas, memorable entre estas un carbuncle que, antes de ofuscada sa brillantez, ab termes vulgars escaldat, donaba ell sol resplandor a tota la iglesia, segons així se consta. Lo referit altar consisteix ab sols mesa, gradas y doser. Detrás queda elevada la cadira del senyor bisbe y quant celebra de pontifical ho practica en aquell puesto fins a l'ofertori.*"³² Uns cent anys després, Valverde assenyala que: "*Notable es, por lo antiguo y original, el altar mayor, parecido á un pabellón oriental, obra artística de platería de la Edad Media, con minuciosos y numerosos adornos, cobijada por un cóncavo dosel, también de plata, cuyas extremidades se apoyan sobre cuatro elegantes columnas.*

Dos escaleras conducen por ambos lados, y detrás del retablo á un plano situado casi al nivel de su altura, en el que se ostenta la silla episcopal, monumento antiquísimo en mármol, de una sola pieza, que ocupa el obispo en las grandes solemnidades religiosas en que celebra de pontifical, desde la incensación hasta el ofertorio y después de consumir, dominando y bendiciendo desde aquella altura á la prosternada muchedumbre."³³

Curiosament, de tots els viatgers que visiten la catedral a partir de 1814, només un fa esment a les destrosses que protagonitzaren les tropes de Napoleó durant la seva estada a Girona. Es tracta de l'anglès Richard Ford, el

La traducció d'aquest text és obra de Maria Dolset Rodríguez i es troba al seu treball de Batxillerat "Viure a Girona al 1900". Vull agrair la seva important i desinteressada aportació a aquesta comunicació que, sens dubte, permet conèixer millor la Girona de finals del segle XIX vista per un viatger anglès del que tenim poques dades.

³¹ Rafael d'AMAT i de CORTADA, *Viles i ciutats de Catalunya*, Barcelona, 1994, Barcino, p. 150.

³² Emilio VALVERDE y ÁLVAREZ, Op. cit., p. 237-238.

³³ Richard FORD, *Manual de viajeros por Cataluña y lectores en casa*. Madrid, Ediciones

qual remarca al seu llibre que: “*El altar está aislado y pertenece a la iglesia anterior; obsérvese el frontón, las pinturas y algunas figuras esmaltadas del año 1048. El noble Retablo y el tabernáculo con columnas son de Pedro Benes. Antes todo ello era una verdadera masa de plata y materiales preciosos, que los invasores saquearon.*”³⁴

D’entre els elements ornamentals i artístics que conformen l’interior de la catedral, alguns viatgers, com Antoine de Lalaing, l’anònim frare valencià, Antonio Ponz, Francisco de Zamora, Nicolás de la Cruz, Auguste-Émile Bégin i Emilio Valverde, destaquen la visió de diverses tombes i sepulcres, especialment els del comte Ramon Berenguer II i la seva dona Ermessenda. Tant Lalaing com el frare franciscà aprofiten els seus relats per explicar la llegenda del Cap d’Estopes, encara que el primer no arriba a donar cap nom: “*Junto al coro se halla enterrado un conde de Barcelona, que, llegado al citado Hostalrich, fue de noche asesinado por su hermano, al que había venido a ver; y cuando hubo muerto, lo hizo llevar a la dicha iglesia de Gerona.*”³⁵

Els tresors guardats a la sagristia també mereixen l’atenció d’alguns dels més il·lustres visitants. Així, a principis del segle XVI el conseller del rei de França Barthélemy Joly, assenyala algunes de les peces més rellevants i destaca, amb un xovinisme “*avant la lettre*”, especialment les considerades d’origen francès: “*Hi havia una creu d’or, de l’alçària d’un home, amb el peu d’argent [...]*

Tots aquests fets [les guerres amb els reis de França] foren causa que allí hi hagués molt de records dels francesos, com a tot el país; assenyaladament a Girona hi eren conservades les grans armadures amb llargues espases, la copa on bevia Carlemany, que els fou ensenyada, i, sobretot, la bella Bíblia, antiquíssima i manuscrita i il·luminada, procedent del rei Carles, segons l’escrit que hi havia del mateix rei ...”³⁶

El baró de Maldà, més equànim i lluny de patrioterismes desafortats, ens ofereix un breu però suggerent catàleg de les obres d’art més significatives que allí estaven dipositades a finals del segle XVIII: “*En quant a la*

Turner, 1983, p. 105-106.

³⁴ J. GARCÍA MERCADAL, *Viajes de extranjeros por España y Portugal I*, Op. cit., p. 472.

³⁶ Francesc A. MIQUEL, *Viatge a Catalunya d’un conseller del rei de França l’any 1603*, Barcelona, Rafael Dalmau, Editor, 1967, p. 18.

³⁷ Rafael d’AMAT i de CORTADA, Op. cit., p. 151.

sagristia, és molt rica, no tan sols per los molts sants de plata, candeleros y demás que se guarda en sos armaris, sí que per las pedras y joias preciosas, una de estas una creu de or pur, la copa de Carlomagno, ab la que bebia aigua después de haver combregat, de or o plata sobredorada, ab altres memòrias de tan insigne emperador, que conquistà a Gerona y se'n reza com sant. Se conserva una bíblia escrita de lletra manuscrita, sens haver-se trepada pluma. Queda dita sagristia ben provehida de vestiduras sacerdotals y demás pertanyent al culto divino."³⁷

El claustre romànic també provoca diversos comentaris entre alguns dels viatgers que tenen la possibilitat de visitar-lo. N'hi ha, per exemple Antonio Ponz i Nicolás de la Cruz, que el qualifiquen com d'estil gòtic, cosa que ara ens pot sorprendre i fer pensar que s'equivoquen³⁸. Tanmateix, Richard Ford aporta dades més concretes, fins al punt que arriba a comparar els capitells del claustre de la seu gironina amb els existents a Vic i Ripoll: "*La próxima visita debiera ser a la Sala Capitular y a los claustros con sus curiosos capiteles, semejantes a los de Vich y Ripoll y ejecutados por Berengario Portell, 1325.*"³⁹ Però és Wood, imbuït pel seu esperit romàntic decimonònic, el que ens ofereix una mirada més acurada i poètica del que els seus ulls estan contemplant: "*vàrem passar per una porta a l'esquerra fins al claustre. Aquí també una visió magnífica. Pocs claustres en el món s'hi poden comparar. Els quatre costats són diferents, per això fa augmentar la seva atracció i majestuositat. Amb prou feines han estat tocats. Els senzills arcs resten en pilars de marbre. Els capitells són immensaments rics, elaborats i delicats en la seva forma i dibuix. Aquí l'art romànic sembla que hagi sigut introduït a Espanya a través de França. Les catedrals de Catalunya són d'excessiva bellesa [...]*

En aquest meravellós claustre ens vàrem perdre en somnis medievals, en dies que han glorificat el món, i que se'ns fan tan necessaris com la llum o l'aire. En el mig hi havia un pou antic, sense el qual cap claustre pot semblar perfecte. Matolls i arbres ho envolten, i la frescor del verd contrast amb el

³⁸ Fins al segle XIX es qualifica com gòtica qualsevol mostra artística arquitectònica de l'època medieval, encara que l'estil fos romànic, com passa al claustre de la catedral gironina. Vull agrair aquesta informació a l'apreciació que ens va fer la doctora Anna Orriols durant el debat posterior a la nostra comunicació.

³⁹ Richard FORD, Op. cit., p. 106.

⁴⁰ Charles William WOOD, Op. cit., p. 56.

color cremós de les parets i dels arcs romànics."⁴⁰

Un últim aspecte de la catedral que mereix l'atenció d'uns quants viatgers és el campanar, construït a mitjan del segle XVIII, a un costat de la façana principal, tal i com assenyala el baró de Maldà. Francisco de Zamora va tenir la possibilitat de pujar-hi fins a dalt, la qual cosa li permet contemplar tota la ciutat de Girona i els seus voltants: "*Para conocer mejor la situación de la ciudad subimos a lo alto de la torre de la catedral, desde la cual nos hicimos cargo de que la ciudad se halla situada en el pendiente de una montaña [...] y, finalmente, se hace uno cargo de su situación, pues sobre estar situada sobre lo más eminente del pueblo, se sube a ella por 287 escalones de terciada de altos.*"⁴¹

Una dada curiosa respecte a la torre de la façana ens l'ofereix el soldat alemany Heinrich Raaf, segons el qual durant la guerra del Francès es van instal·lar-hi peces d'artilleria: "*Yo todavía pude ver los pesados cañones instalados en la torre de la catedral.*"⁴² No obstant això, amb el temps va recuperar la seva utilitat primària, tal i com ho demostra Valverde, a qui per altra banda no acaba d'agradar del tot aquesta torre: "*y á la derecha un cuerpo mezquino sirve de torre del relój y de campanas.*"⁴³

Si bé hi ha molts més aspectes que es podrien reflectir en aquestes pàgines, com per exemple les visites reials o les cerimònies religioses, entre d'altres, pensem que amb el que hom ha exposat, podem tenir una bona visió dels testimonis que, al llarg de més de 400 anys, ens han deixat la trentena de viatgers recopilats amb referències concretes i específiques sobre la Seu gironina. Confiam que serveixin per complementar i millorar el coneixement que tenim sobre l'edifici més emblemàtic de la ciutat de Girona.

⁴⁰ Francisco de ZAMORA, Op. cit., p. 311.

⁴² Heinrich RAAF, "La increíble historia del alemán Raaf, soldado napoleónico en Cataluña", a *La Vanguardia domingo*, 1 de març de 1987, p. 23.

⁴³ Emilio VALVERDE, Op. cit., p. 237.

⁴⁴ "El primer obispo de Gerona fue San Poncio, muerto el año 304, y le sucedió San Narciso,

APÈNDIX 1

VIATGERS QUE ENS HAN DEIXAT REFERÈNCIES SOBRE LA CATEDRAL

NOM DEL VIATGER	PROFESSIÓ	ANY VIATGE	TRANSPORT
SEGLE XV:			
Hieronimus MÜNZER	Metge	1494	Cavalcadures
SEGLE XVI:			
Antoine de LALAING	Noble	1503	Cavalcadures
Gaspar BARREIROS	Religiós	1542	Cavalcadures
J. Cristóbal CALVETE	Escriptor	1548	Cavalcadures
Segismondo CAVALLI	Diplomàtic	1567	Cavalcadures
Anònim	Frare franciscà	1586	Cavalcadures
Thomas PLATTER	Metge	1599	Cavalcadures
SEGLE XVII:			
Barthèlemy JOLY	Conseller reial	1603	Cavalcadures
Anònim	Religiós	1612	Cavalcadures
A. JOUVIN	(?)	1672	Cavalcadures
Monsenyor NICOLINI	Prelat	1686	Cavalcadures
François de TOURS	Frare caputxí	1700	Cavalcadures
SEGLE XVIII:			
Etiènne de SILHOUETTE	Magistrat	1729	Cavalcadures
Diego A. de GÁLVEZ	Canonge	1755	Calessa i mules
Baró de MALDÀ	Noble	1770	Cavalcadures
Jean François PEYRON	Diplomàtic	1772	Cotxe tirat per mules
Henry SWINBURNE	Rendista	1775	Cotxe de cavalls
Antonio PONZ	Tractadista d'art	1787	Cavalcadures
Arthur YOUNG	Agrònom	1787	Cavalcadures
Francisco de ZAMORA	Fiscal d'Audiència	1790	Cavalcadures
Nicolás de la CRUZ	Noble	1797	Carruatge
SEGLE XIX:			
Alexandre de LABORDE	Diplomàtic	1800-05	Cavalcadures
Heinrich RAAF	Militar	1812	A peu
Richard FORD	Escriptor	1831	Cavalcadures
Auguste-Émile BÉGIN	Metge	1847	Cavalcadures
Justin CÉNAC-MONCAUT	Escriptor	1858	Diligència
Antoine L. A. FÉE	Botànic	1859	Diligència
Charles DAVILLIER	Intel·lectual	1862	Diligència
John William CLAYTON	Militar	1867	Ferrocarril
Blanc SAINT HILAIRE	Escriptor	1871 (?)	Diligència
Charles William WOOD	Escriptor	1886	Ferrocarril

F.R. MAC CLINTOCK	(?)	1881	Ferrocarril
Emilio VALVERDE	Geògraf i escriptor	1887 (?)	Ferrocarril
Henri LYONNET	Escriptor	1895 (?)	Tren i diligència

APÈNDIX 2

BIBLIOGRAFIA BÀSICA SOBRE VIATGERS PER GIRONA

- BARRAU-DIHIGO, L., "Voyage du P. François de Tours en Espagne et en Portugal (1698-1700)", a *Revue Hispanique*, tom LIII, núm. 124, 1921, p. 469-549.
- BÉGIN, Auguste-Émile, *Voyage pittoresque en Espagne et en Portugal*, París, Belin-Leprieur et Morizot, Éditeurs, s.d.
- BOLÒS i MASCLANS, Jordi, *Com veieren els Països Catalans alguns viatgers del segle XVI*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1980.
- CALVETE DE ESTRELLA, Juan Cristóbal, *El felicíssimo viaje del muy alto y muy poderoso Príncipe don Philippe*, Madrid, Sociedad Estatal para la conmemoración de los centenarios de Felipe II y Carlos V, 2001.
- CÉNAC-MONCAUT, Justin-Edouard, *L'Espagne inconnue. Voyage dans les Pyrénées, de Barcelone à Tolosa avec une carte routière*, París, E. Dentu, 1870 (2ª edició).
- CLARA, Josep, "Girona vista pels viatgers estrangers", a *Revista de Girona*, núm. 149, novembre-desembre 1991, p. 70-75.
- CLARA, Josep, *Excursions abans de l'excursionisme. Quatre recorreguts per terres gironines a mitjan segle XIX d'Heras de Puig, Fénech, Reclus i Justo*, Girona, CCG, AHRCC i UdG, 2003.
- CLAVERIE, Charles, "Relation d'un voyage en Espagne (1612)", a *Revue Hispanique*, tom LIX, núm. 135, 1923, p. 359-555.
- CLAYTON, John William, *The sunny south and autunun in Spain and Majorca*, Londres, Hurst and Blackett, 1869.
- CRUZ y BAHAMONDE, Nicolás de la, *Viage de España, Francia é Italia*, tom I, Madrid, Imprenta de Sancha, 1806.
- DAVILLIER, Barón Charles, *Viaje por España*, 4 vols., Madrid, Ediciones Giner, 1991.
- FARINELLI, Arturo, *Viajes por España y Portugal. Desde la edad Media hasta el siglo XX. Nuevas y antiguas divagaciones bibliográficas*, 4 vols., Roma, Reale Accademia d'Italia, 1942.
- FÉE, Antoine Laurent A., *L'Espagne a cinquante ans d'intervalle 1809-1859*, París, Michel Lévy Frères, 1861.
- FORD, Richard, *Manual para viajeros por Cataluña y lectores en casa*, Madrid, Turner, 1983.
- FOULCHÉ-DELBOSC, Raymond, *Bibliographie des voyages en Espagne et en Portugal*, Madrid, Julio Ollero Editor, 1991.
- GÁLVEZ, Diego Alejandro de, *Un sevillano por Europa. El viaje de Gálvez en 1775*, Sevilla, Cabildo Metropolitano de la Catedral de Sevilla, 1996.

- GARCÍA MERCADAL, José, *Viajes de extranjeros por España y Portugal*, 6 vols., Salamanca, Junta de Castilla y León, 1999.
- GARCÍA-ROMERAL PÉREZ, Carlos, *Bio-bibliografía de viajeros por España y Portugal (siglo XIX)*, Madrid, Ollero & Ramos, Editores, 1999.
- GARCÍA-ROMERAL PÉREZ, Carlos, *Bio-bibliografía de viajeros por España y Portugal (siglo XVIII)*, Madrid, Ollero & Ramos, Editores, 2000.
- GARCÍA-ROMERAL PÉREZ, Carlos, *Bio-bibliografía de viajeros por España y Portugal (siglos XV-XVI- XVII)*, Madrid, Ollero & Ramos, Editores, 2001.
- LABORDE, Alejandro, *Itinerario descriptivo de las provincias de España*, València, Imprenta Ildefonso Mompíe, 1816. [Edició facsímil, València, Librerías París-Valencia, 1998].
- LABORDE, Alexandre de, *Viatge pintoresc i històric. El Principat*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1974.
- LYONNET, Henry, *La España desconocida*, Madrid, Càtedra, 2002.
- MAC CLINTOCK, F.R., *Holidays in Spain*, Londres, Edward Stanford, 1882.
- MALDÀ, Baró de, *Viles i ciutats de Catalunya*, Barcelona, Barcino, 1994.
- MIQUEL, Francesc A., *Viatge a Catalunya d'un conseller del rei de França l'any 1603*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1967.
- MORENO CHACÓN, Manolo, *Viatgers per Figueres segles XV-XIX*, Figueres, Ajuntament de Figueres i Diputació de Girona, 1995.
- MÜNZER, Jerónimo, *Viaje por España y Portugal*, Madrid, Polifemo, 1991.
- PONZ, Antonio, *Viaje de España*, 4 vols., Madrid, Aguilar, 1989.
- RAAF, Heinrich, *Memorias de un soldado de Napoleón en tierras catalanas*, a *La Vanguardia domingo*, 1 març 1987, p. 20-26.
- SAINT HILAIRE, Blanc, *L'Espagne monumentale et pittoresque*, París, Victor Relaux & fils, 1894.
- SWINBURNE, Henry, *Viaje por Cataluña en 1775*, Barcelona, José Porter, 1946.
- VALVERDE y ÁLVAREZ, Emilio, *Guía del antiguo reino de Cataluña*, Madrid, Imprenta de Fernando Cao y Domingo de Val, 1887. [Edició facsímil, València, Librerías París-Valencia, 1998].
- VILA, Pep, "El viatge de Thomas Platter per la Catalunya del segle XVI", a *Revista de Catalunya*, núm. 164, juliol-agost 2001, p. 116-133.
- WOOD, Charles William, *Glories of Spain*, Londres, Macmillan and Co, Ltd, 1901.
- YOUNG, Arthur, *Viatge a Catalunya (1787)*, Tremp, Garsineu Edicions, 1993.
- ZAMORA, Francisco de, *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, Barcelona, Curial, 1973.

APÈNDIX 3

Textos dels viatgers amb referències a la Catedral

MÜNZER, Hyeronimus, *Viaje por España y Portugal*:

“El 20 de septiembre, después de andar cinco leguas desde Figueras, llegamos a una antigua y noble ciudad, llamada Gerona (Hyeron), con sede episcopal y una muy famosa catedral, donde San Narciso, su primer arzobispo⁴⁵, resplandece por sus milagros. La ciudad está como dividida en dos por un arísimo río.” [p. 5]

LALAING, Antoine de, “*Primer viaje de Felipe el Hermoso a España en 1501*”, a **GARCÍA MERCADAL, José**, *Viajes de extranjeros por España y Portugal, I*:

“El miércoles hizo el archiduque su entrada en Gerona, a cinco leguas de Hostalrich, entre las cinco y las seis, a la luz de las antorchas, yendo a su encuentro el gobernador y regidores de la ciudad y el obispo, una buena legua o más, y lo recibieron muy honrosamente, besando sus manos según su costumbre. Y al empezar la entrada de la ciudad, algunos señores llevaron sobre él un palio de paño de oro hasta la iglesia episcopal, donde descendió y halló al obispo y los canónigos, todos ricamente revestidos, que le condujeron hasta el altar mayor cantando el tédeum. Terminada su oración, fue llevado a su alojamiento.

[...] El rey Carlomagno, estando en el sitio de Gerona, entonces infiel y pagana, vio en sueños llover cruces de sangre a una legua de la ciudad y que no hallaría en ella resistencia: lo que fue hecho. Por memoria de ese milagro, hizo edificar una iglesia de Nuestra Señora en el sitio donde dichas cruces según su visión caían, la cual es muy hermosa y muy rica. El frente del altar es una mesa o lámina de fino oro, de siete a ocho pies de larga, de cinco a seis pies de alta, llena de pedrerías; el resto del altar está guarnecido de plata dorada, y el dosel que cubre el altar, hecho de plata, vale mil marcos. Entre los buenos relicarios que allí hay figuran una espina de la corona de Nuestro Señor, con una copa de oro y una gran imagen de la Virgen, de plata, donada por el rey Carlomagno.

Junto al coro se halla enterrado un conde de Barcelona, que, llegado al citado Hostalrich, fue de noche asesinado por su hermano, al que había venido a ver; y cuando hubo muerto, lo hizo llevar a la dicha iglesia de Gerona.” [p. 472]

BARRERIOS, Gaspar, “Corografía de algunos lugares”, a **GARCÍA MERCADAL, José**, *Viajes de extranjeros por España y Portugal, II*:

“Y volviendo a Gerona, me parece honrada ciudad aunque pequeña, porque no pasa de dos mil vecinos [...]

En lo más alto de la ciudad hay una iglesia catedral que es pequeña y de pobre arquitectura, solamente la capilla mayor, que tiene mejor obra que el cuerpo de la iglesia. Lo que en ella hay más para ver es el altar mayor, que muestran a los forasteros, como cosa de que mucho esta iglesia se precia. El cual es de plata con su retablo, columnas y guardapolvo del mismo metal, labrado de historias del Viejo y Nuevo

que padeció el martirio en 307 (V. Villanueva: *Viaje literario*, t. XIII, pág. 1).” [p. 4]

⁴⁵ “En català a l’original.” [p. 66]

Testamento. La parte de delante y de los lados del altar es mucho más rica por ser de oro con mucha pedrería de precio, de que una imagen de oro de Nuestra Señora está cercada, y así otra imagen de los dichos lados.

Dijéronme que esta parte de oro la diera una condesa de Ampurias a esta Seo por su devoción, y que la de plata se hizo a costa de la fábrica, y es pieza tan ilustre que podría ser ornamento en lugares muy honrados y populosos. En el lado del evangelio hay una capilla titulada de los Cuatro mártires, donde yacen los cuerpos de estos santos, cuyos nombres no me supieron decir.

Además de éstas hay en la Seo muchas reliquias, entre las cuales está la cabeza de Santa Faustina. Tiene por memoria de Carlomagno una copa de oro como bien, que dio a esta Seo en el tiempo que por sus capitanes conquistó Cataluña, como ya conté, la cual está muy bien hecha y labrada.

Vale el obispado dos mil ducados de renta, y las canonjías ciento, y es lugar de buena comarca, porque tiene trigo, aceite, vinos y frutas en abundancia, y mucho ganado.” [p. 210-211]

CALVETE DE ESTRELLA, Juan Christóval, *El felicíssimo viaje del muy alto y muy poderoso Príncipe don Phelippe* :

“De aquí [Hostalric] vino a la antigua ciudad de Girona, de la qual en Cataluña se toma el título de Príncipe y Duque de Montblanc y Señor de Balaguer, y com a tal le salieron a recibir, y fue la primera ciudad adonde el Príncipe entró con pompa y aparato real [...] Llegando junto a la ciudad, le recibieron los Cónsules con el devido acatamiento, como a su Príncipe y señor natural; y lleváronle con gran pompa y solemnidad con un rico palio [...] D’esta manera fue a la iglesia mayor, y a la mitad de las gradas que ay para subir a ella, salió don Juan de Margarit, obispo de Girona, vestido de pontifical, y las dignidades, canónigos y clerezía a le recibir con toda aquella solemnidad y cerimonia eclesiástica que se suele recibir un Príncipe y señor natural, y aviendo adorado una cruz rica que el Obispo tenía en sus manos, entró en la yglesia y hizo oración. De allí fue a posar a la casa del Obispo, el qual hizo plato al Príncipe y a toda su real casa, y hizo proveer de todo lo necesario muy cumplidamente.” [p. 30]

CAVALLI, Segimondo, *Com veieren els Països Catalans alguns viatgers del segle XVI*:

“A una milla d’aquest indret [Pont del Molí], trobem un riu, dit Ter, que, així mateix, hom passa per un pont de pedra. Cavalquem recte endavant una mica més, tenint la muntanya a l’esquerra, fins a Girona⁴⁶. Aquesta ciutat és situada entre el riu i la muntanya, de manera tal que és força semblant a un llarg veïnat de cases que no es pot expansionar ni cap a una banda ni cap a l’altra. Hi ha, tanmateix, al vessant de la muntanya, algunes cases amb l’Església, en un nombre però molt reduït. El bisbe n’obté dos mils escuts de renda. L’Església Catedral és força gran i bella; manca, però, molt per acabar-la.” [p. 49]

ANÒNIM FRANCISCÀ, *Peregrinació dela yda de Cathaluña*⁴⁶:

⁴⁶ Manuscrit núm. 42050, conservat a la Biblioteca del Palau de Peralada.

⁴⁷ En català al manuscrit.

“Partimos de este pueblo [Medinyà] en acabando de comer y llegamos, a la ciudad de Girona⁴⁷, a las oraciones ...” [f. 220]

“Prediqué en la iglesia mayor de Girona el domingo seguido del Adviento y el lunes, día de la Concepción, en el convento de San Francisco, nuestro padre ...” [f. 222]

“El domingo, vimos todas las reliquias de la iglesia mayor. El altar que es cosa más célebre que haya en todo el orbe ...” [f. 223]

“En la ciudad hay una parte llamada el fuerte, donde vive casi toda la clerecía de la iglesia mayor y muchos caballeros y otra gente ...

En este fuerte está la iglesia mayor y junto a ella, el palacio del obispo.

La iglesia mayor está en un lugar alto, la cual, como fuese muy vieja y antigua, se reedificó como hoy día parece. Fue el principio de su reedificación en el año 1346, a los 10 de las calendas de marzo. Y consiguióse la capilla mayor debajo la invocación de Nuestra Señora en el “anyo” [sic] de 1446, a los 10 de las calendas de octubre, como parece en un alto tejido de palma que está en el secreto “arxio” [sic] de la misma iglesia. Es esta iglesia muy grande y muy hermosa. Tiene de largo 120 pasos, y de ancho, 33 pasos. Desde la puerta principal, que por otro nombre se llama la Galilea, hasta delante del coro que está en el medio de la iglesia, es de una nave, muy grande y muy hermosa. Y delante del coro se levantan unas columnas muy grandes y muy bien labradas, que hacen y rodean la capilla mayor [...] Las columnas que hace esta nave son 12. Toda la iglesia está rodeada y cercada de capillas, casi todas de forma y grandeza. Y en algunas de ellas hay retablos muy lindos y ricos. Y particularmente en una capilla que está cerca de la capilla mayor, a la parte de la epístola, hay un retablo de la invocación de San Martín y San Francisco muy rico y hermoso. Es esta capilla está reservado el Stmo. Sacramento sin el que está reservado en la capilla mayor. En esta capilla está fundada la Cofradía de la “virreina” [sic] Todas las capillas que hay en esta iglesia son 26. Hay otro si en esta iglesia muchas notables sepulturas de personas notables. En la capilla mayor hay una sepultura de mármol de un cardenal obispo de Girona llamado Anglesola [...]”⁴⁸

Hay también en esta iglesia el coro muy grande, el cual está en el medio de la iglesia, en el cual hay 96 sillas.

Sin ésto hay muchas vidrieras muy hermosas. En las puertas de las tres naves, que están delante del coro, en lo alto hay tres vidrieras redondas, pero la del medio es mayor que las de los lados. Alrededor de la “nauada” [sic] principal hay once vidrieras. En la “nauada” [sic] que rodea la capilla mayor, hay nueve; y sin éstas hay otras dos. Todas son muy grandes y hermosas, salvo las de las capillas, que son pequeñas.

Rodéase toda esta iglesia po lo alto de ella, porque hay un muy hermoso corredor, el cual saca muchas ventanas en la iglesia, las cuales todas son las que hoy están hechas 72. Tiene esta iglesia de alto 42 varas. Hay más en esta iglesia dos órganos: el uno grande, y el otro más pequeño.

La capilla mayor de esta iglesia es la cosa más de ver que haya en España, por-

⁴⁸ Comenta explícitament les diverses capelles i sepulcres que troba per la catedral.

⁴⁹ Descriu fidelment el retaule de la capella major entre els folis 233-237.

que el altar es riquísimo y el retablo es todo de plata ...” [f. 230-233]⁴⁹

“Además de la capilla mayor, donde hay la riqueza que dijimos, hay también en esta iglesia otro lugar llamado la “tesorería” [sic]. En este lugar hay muchas piezas riquísimas y de grande estima. Primeramente hay una custodia de plata dorada, muy grande, para traer el Stmo. Sacramento en la procesión de Corpus Cristi [...] Hay también una cruz grande, entre otras, la cual desde el pomo de arriba es de oro finísimo, tendrá de largo unos cinco palmos. En una parte tiene un Cristo y en la otra, la imagen de Nuestra Señora, todo de bulto y de oro ...” [f. 237]⁵⁰

“Además hay una copa grande de plata, con su cubierta, que es de muy gran peso y valor, la cual dicen que dejó Carlo Magno ...” [f. 239]

“Mas hay de notar, en esta iglesia, que todos los sábados del año y los días de las fiestas principales y particularmente las de Nuestra Señora, en la misa se encienden 140 cirios alrededor de la capilla mayor ...” [f. 240]⁵¹

“En esta iglesia hay dos puertas grandes, la una sale a una placita delante del palacio del obispo y ésta aún no está acabada. Hay en ella 12 bultos de piedra, de los 12 apóstoles. La otra es llamada la Galilea y ésta es la puerta principal, la cual es antiquísima, porque aún es de la obra vieja. Y por cuanto esta iglesia está en lugar alto, por eso se sube a esta puerta por una escalera grande de piedra, la cual tiene 45 [sic] escalones repartidos en 4 partes, porque para que esta escalera fuese más hermosa y menos trabajosa de subir se han hecho cuatro placitas o llanuras entre las cuales están repartidos estos escalones. Cada uno de los cuales tiene 17 pasos de largo, de ancho dos palmos y medio, y de alto un palmo. La entrada de esta escalera es algo angosta, pero después tiene anchura.

Al pie de esta escalera hay una placita, y en una parte de ella hay una casa muy notable, llamada Casa de la Limosna. En esta casa se da una notable limosna a todos cuantos vienen a recibirla, así hombres como mujeres, así grandes como pequeños, así pobres como ricos, y dicen que el rey Jaime, fue el primero que probablemente recibió de esta limosna. La limosna que a cada uno se da es un cuarto de pan que pesa una libra, poco más, por lo cual hacen unos panes grandes y los parten en cuatro partes y dan a cada uno su cuarto; por esto se llama esta limosna la “cuarto” [sic] Tiénesse este orden en lo dar de esta limosna que las mujeres están divididas de los hombres, de tal manera que los unos no se mezclan con los otros. Se da, esta limosna, por la mañana y por esto se toca una campana a badajadas, para que vayan todos a tomar la limosna. Empieza a darse esta limosna por la Crucifixión del Señor y dura cuatro o seis meses, según la multitud de gente que acude a la limosna. Dícese que muchos días acuden 11.000 personas [sic], otros más otros meses, pero ordinariamente vienen 800-900. Para ésto tiene esta

⁴⁹ Descriu minuciosament la creu i altres objectes religiosos de gran valor i bellesa entre els folis 237-239.

⁵¹ Explica la llegenda del comte de Barcelona Ramon Berenguer II (1076-1082), conegut amb el sobrenom de Cap d'Estopes, el sepulcre del qual es troba a la catedral gironina i descriu d'una forma precisa el claustre catedralici entre els folis 240-244.

⁵² Explica la llegenda de Sant Narcís i els francesos.

limosna 5.000 libras de renta [...]

Además de esta iglesia y lo que dijimos, hay en este fuerte, al extremo, y en lo más alto de la ciudad, un castillo o torre antiquísima, llamada la torre Gironella, la cual por su antigüedad, ya está casi destruida ..." [f. 244-246]

"Partimos de Girona viernes a 12 de "deziembre" [sic] por la mañana, y fuimos a dormir a un pueblo llamado "San Saloni" [Sant Celoni], el cual es del S. Conde de Aytona ..." [f. 266]

PLATTER, Thomas, "El viatge de Thomas Platter per la Catalunya del segle XVI", a *Revista de Catalunya*:

"De Girona li interessa la figura del màrtir sant Feliu, la catedral, dedicada a sant Narcís, un sant de pàtria alemanya, que posseeix un altar tot cobert de plata massissa i de pedreria de molts colors. A la ciutat hi ha un bisbe, nombrosos i prestigiosos canonges, i gent del clergat. Tots tenen molts béns. Com a cosa curiosa assenyala que el sòl de la basílica estava cobert d'estores de jonc trenat per combatre més bé el fred. Creu que, durant l'estiu, treien aquest jaç ..." [p. 124]

JOLY, Barthélemy, *Viatge a Catalunya d'un conseller del rei de França l'any 1603*:

"De Figueres a Girona van caminar unes cinc bones llegües.

Girona era una bella ciutat [...] Entrant-hi tenies la muntanya a l'esquerra i la riba del riu a la dreta, tan acostada l'una a l'altra que només quedava lloc per a un pasadís molt llarg. Hi havia un pont de pedra que anava de riba a riba. La catedral de Santa Maria tenia un altar major molt ric: el retaule era d'argent i pedreria preciosa. Hi havia una creu d'or, de l'alçària d'un home, amb el peu d'argent [...]

Tots aquests fets [les guerres amb els reis de França] foren causa que allí hi hagués molt de records dels francesos, com a tot el país; assenyaladament a Girona hi eren conservades les grans armadures amb llargues espases, la copa on bevia Carlemany, que els fou ensenyada, i, sobretot, la bella Bíblia, antiquíssima i manuscrita i il·luminada, procedent del rei Carles, segons l'escrit que hi havia del mateix rei ..." [p. 17-18]

ANÒNIM, "Relation d'un voyage en Espagne (1612)", a *Revue Hispanique*:

"Nous partismes de Figueres le samedi 3. de mars, et allasmes disner á Girone 3. lieues et coucher á Las Maillorquines 3. lieues [...] Girone, jadis Gerunda, est une ville assez grande et jolye, scituée partye sur vng hault [...] Ceste ville est episcopalle et en son eglise cathedralle dediée a St Narcisse y a vng autel tout couuert de lames d'argent á figures de relief des histoires de l'un et l'autre testament. le tout enrichy d'or et de pierreries de grand pris. Ilz montrent entr'autres vne escarboucle frande comme vng oeuf de pouille, mais vng peu ternie et gastée par l'envye de quelqu'un, á ce qu'ils disent. Il ya les corps des saintz Feliz et st Narcisse se veoid encor derriere le grand autel tout reuestu et aussi entier que s'il n'y auoit que cent ans qu'il fut mort."⁵² [p. 437-438]

JOUVIN, A., "El viaje de España y Portugal", a GARCÍA MERCADAL, José, *Viajes de extranjeros por España y Portugal III*:

"Gerona es uno de los nueve obispados que hay en el principado de Cataluña,

⁵² "Ms. Gironne, æ toujours orthographié ainsi." [p. 546]

y una plaza fuerte, situada a orillas del río Ter, en el sitio donde se reúnen varios arroyos que hacen los alrededores de la ciudad muy agradables y fértiles [...] Además de eso hay una plaza pequeña que sirve de mercado por la parte de la iglesia mayor, adornada con una alta torre.” [p. 662]

NICOLINI, Monsenyor, “Introducción”, a GARCÍA MERCADAL, José, *Viajes de extranjeros por España y Portugal II*:

“En Gerona halló la catedral en el momento en que le estaban haciendo una fachada nueva, de una piedra gris que se dejaba pulir como si fuera mármol. La ciudad era grande, pero fea, habiendo en ella poca nobleza.” [p. 683]

TOURS, François de, “Voyage du P. François de Tours en Espagne et en Portugal (1698-1700”, a *Revue Hispanique*:

“De Blanes nous allâmes à Gérone⁵³. La ville n’est pas grande, mais belle et forte. Il y a deux petites rivières qui y passent; les rues sont étroites; il y en a cependant deux assez belles. La cathédrale est assez grande, quoique sans piliers. Le devant de l’église est parfaitement beau [...]

De Gérone nous allâmes à Figueras.” [p. 546]

SILHOUETTE, Étienne de, “Viaje de Francia, de España, de Portugal y de Italia del 22 de abril de 1729 al 6 de febrero de 1730”, a GARCÍA MERCADAL, José, *Viajes de extranjeros por España y Portugal IV*:

“Entré en España el 31 de agosto de 1729; pasé por Gerona, llegué a Barcelona el 3 de septiembre ...” [p. 614]

“Gerona es una ciudad medianamente grande; está dividida en dos por un pequeño río llamado Uhar [sic]. La ciudad está fortificada, pero está dominada por todas partes, y sobre esas alturas se han construído cinco o seis fortines [...]

San Narciso es el patrón de la ciudad, conserva allá sus reliquias en una iglesia que lleva el nombre de ese Santo [sic]. No se debe dejar de ver la catedral, dedicada a la Santa Virgen; se sube a ella por una gran escalera. El altar mayor es uno de los más ricos que haya en la cristiandad, sea por la plata, sea por las pedrerías de que está adornado. Un historiador real ha dicho en la historia que ha hecho de Gerona <que el altar es tan rico y tan precioso que aquel que no lo haya visto, por cualquier idea que de él se haga, confesará viéndolo que de él se había formado era muy inferior a la realidad>. Es el defecto de los españoles el hacer las cosas bellas increíbles exagerándolas.” [p. 616]

GÁLVEZ, Diego Alejandro de, *Un sevillano por Europa. El viaje de Gálvez en 1755*:

“La antigua y fuerte ciudad de Girona, capital de una de las viguerías [...] de Cataluña, se halla edificada sobre una elevada colina y parte en bajo [...]

El obispado de Girona es de los más antiguos de España, conociéndose a S. Narciso por prelado de ella. Es hoy de la provincia de Tarragona, como lo fue siempre. Ha muchos años que sufren los obispos reñidísimos pleitos con su cabildo.

La S^a Iglesia Catedral (cuya titular es N^a Señora, y su imagen colocada en el altar mayor es de plata) está construida en el sitio más alto de la ciudad. Para subir a ella hay 88 gradas, repartidas en tres subidas y en el comedio dos espaciosas mesetas

⁵⁴ “De muy antiguo existía una catedral bizantina, que se reedificó y consagró el 21 de septiem-

o descansos. Son muy anchas estas gradas y cómodas para subir; la materia es de piedra muy blanca y por ambos costados suben cinéndolas grandes barandajes de la misma piedra, con bellos adornos y calados. Es obra muy hermosa y de gran suntuosidad.

Delante de la iglesia forma su vestíbulo o ancha plazoleta para entrar en el templo. La portada de él es muy grande y de especial estructura. Desde la puerta hay unas vistas, las más bellas del mundo, pues, como la situación es tan elevada, desde allí se domina toda la ciudad y las hermosas vegas por donde corren el caudaloso río Ter y el Onhal [sic], todo poblado de arboledas, huertas y verduras.

El templo es muy grande, de una sola nave elevadísima⁵⁴. Su largo (que medí) es de 130 pasos y 40 de ancho, sin incluir el fondo de muros y capillas. Tiene el defecto de que sus ventanas son pequeñas, y así, antes de que el sol empiece a declinar al ocaso, es algo oscura. El altar o capilla mayor descansa sobre 12 gruesas pilastras, que le hace hermoso. Es la más grande y bella nave que registré en todo este dilatado camino.

El cabildo de la catedral goza de varios privilegios, de que nacen los reñidísimos pleitos con su obispo. La dotación que existe, asegura D. Andrés Lozano Parreño en su *Compendio histórico*, es del conde D. Ramón. Compónese este cabildo de 8 dignidades, 36 canónigos y cerca de 80 beneficiados. Éste es el informe que me dieron en la misma iglesia, aunque el citado historiador dice ser 12 las dignidades y 24 canónigos.

Contigua a las gradas de la catedral se halla la célebre iglesia colegial de N. S^a, vulgarmente nombrada S. Feliú. Es la antigua asseu [sic] o iglesia catedral. Es templo antiquísimo⁵⁵[...]

Las parroquias, a más de la catedral, son 4 [...]

La tarde de este día 21 salimos de Girona ...” [p. 317-318]

MALDÀ, Baró de, *Viles i ciutats de Catalunya*:

Explicació de la ciutat de Girona⁵⁶

La ciutat de Gerona jau en los confins⁵⁷ de l’Ampurdà y dintre de la Selva de

bre de 1038, en presencia de la condesa Ermesendis y de su bisnieto Ramón Berenguer II. Insuficiente para Gerona se empezó la construcción de uno nuevo gótico, trasladándose allí en 1347 el altar mayor románico de la catedral antigua. En 1415 se suspendieron las obras por no conformarse el cabildo con el plan de Guillermo Boffy y se consultó a doce de los más preclaros arquitectos de Cataluña, siguiéndose dicho plan que consistía en construir la iglesia de una sola nave como en efecto se hizo.” [p. 317]

⁵⁵ “Cuando al entrar los árabes en Gerona convirtieron la catedral en mezquita, el obispo y cabildo encontraron refugio en san Félix hasta la entrada de los francos. En sustitución del templo antiguo se dió en 1313 principio a la fábrica gótica actual, cuya dirección quedó encomendada al artífice Arnau Estany. Fue terminada en 1392 y es un edificio gótico en sus partes altas y románico en las inferiores.” [p. 318]

⁵⁶ “Les versions d’aquest text són als mss. següents: dues a la *Miscelànea III* (11-16 i 187-192), la primera de 1770 i la darrera deu anys posterior, amb el títol: *Altre explicació més puntual de la ciutat de Gerona, any 1780*; *Miscelànea IV* (61), text molt esquemàtic en italià; *Miscelànea V* (155-166), redactada entre el 9 i el 14 de juliol de 1789; BC 2543 (22-27v).” [p. 149]

⁵⁷ ““en lo destricte”, a la *Miscelànea III*, p. 11 i p. 187.” [p. 149]

⁵⁸ “A la versió de 1770 afirma que la catedral és “baix la invocació de sant Narcís”, cosa que

Gerona [...]

En quant a iglésias, són: la cathedral [...]

Mirada des del Mercadal a tota la caseria de la ciutat, sembla col·locada en anfiteatro. Al mig de tota ella se eleva la cathedral ab son campanar y, més baix de la Seu, lo de la col·legiata de Sant Feliu.

Dita santa iglésia cathedral, baix la invocació de Maria Santíssima en sa gloriosa Asumpció y del gloriós patró y bisbe sant Narcís⁵⁸, és prou gran. A sa entrada, fins a trobar lo cor, és de una nau capacíssima y des de el cor a l'altar major a tres naus regulars, sent prou ben proporcionades las columnas. Lo altar major, que tindrà la elevació de dos estats de home, és de plata masisa ab pedreries. La mesa forma quatre caras, las laterals y detrás són de plata de pich de martell ab figuras antigues, y lo frontal de or, a pich de martell també, guarnit de pedras preciosas, memorable entre estas un carbuncle que, antes de ofuscada sa brillantez, ab termes vulgars escaldat, donaba ell sol resplandor a tota la iglésia, segons així se consta⁵⁹. Lo referit altar consisteix ab sols mesa, gradas y doser. Detrás queda elevada la cadira del senyor bisbe y⁶⁰ quant celebra de pontifical ho practica en aquell puesto fins a l'ofertori.

La cathedral no és molt clara en son interior, per ser pintada de vàrios colors las vidrieras, ab los tres òvuls o Ons al principi de las tres naus de la iglésia.

Las capellas són iguals y la circuheixen tota, sent més fonda y capaz la de las Quaranta Horas o de la reserva. Hi ha dos grans orgas a un costat y altre de iglésia y tòcan las dos⁶¹ en certas festivitats, ab una suficient capella de música.

En quant a la sagristia, és molt rica, no tant sols per los molts sants de plata, candeleros y demés que se guarda en sos armaris, sí que per las pedras y joias preciosas, una de estas una creu de or pur, la copa de Carlomagno⁶², ab la que bebia aigua después de haver combregat, de or o plata sobredorada, ab altres memòrias de tan insigne emperador, que conquistà a Gerona y se'n reza com sant. Se conserva una bíblia escrita de lletra manuscrita, sens haver-se trepada pluma. Queda dita sagristia ben provehida de vestiduras sacerdotals y demés pertanyent al culto divino.

En aquella Seu repòsan los cosos de sant Feliu y de quatre màrtirs. En quant a sa portalada, és tota de arquitectura primorosa, bé que no acabada, per quedar vàcuos los ninchos laterals que adòrnan lo portal y frontispici de la dita Seu. Los pedestals y

rectifica en una nota final (p. 16): "Axi com deya yo baix la invocació de sant Narcís, és baix lo misteri de la Asumpta." També, en la mateixa nota, explica com és l'altar major." [p. 150]

⁵⁹ "A la *Miscelànea III*, p. 12: "resplendia com si fos dia, no obstant la obscuritat del puesto"." [p. 150]

⁶⁰ "'segons veus", inserit en aquest indret a la *Miscelànea III*, p. 11." [p. 150]

⁶¹ "L'autor fa masculí o femení indistintament el mot *orgue* en tots els seus textos." [p. 150]

⁶² "En la primera versió no parla de Carlemany pel que fa a cap dels detalls del parament de la Seu. A la versió de 1780 ja parla d' "un vas de l'emperador Carlos Magno", etc. (*Miscelànea III*, p. 189)." [p. 151]

⁶³ "'de pedra", al BC 2543, f. 23v." [p. 151]

columnas del portal major són de pedra de Gerona, llisa, com marbre color de cendra, corresponent sa llarga escalinata, tota ella magnífica, ab sinch replans que forma, y las balustradas als cantons y frentes de las gradas fins a la entrada a la catedral.

Lo campanar queda edificat a un costat de la fachada, entrada a la Seu, a la dreta, el que és de major amplària y gruxa fins a l'igual del terrat de la iglésia, cubert lo de sobre del frontis, y dintre ohí yo dir haver-hi una taula de marbre⁶³, memòria de l'emperador Carlomagno. Des de allí en amunt lo campanar és obra nova de alguns 25 o 28 anys⁶⁴, bé que com tot lo demás de ell de pedra picada y algunas motlluras, no corresponent a la grosària y àmbit de l'edifici, per ser més primer y més blanch en sa conclusió, de color de perla, y las parets de dit campanar de hechura ochavada, des de baix fins a l'igual de la fachada de la cathedral, són més obscuras; fineix ab una cúpula y llantarnó sobre, té set o vuit finestrals iguals, ab campanas en cada un y algunas prou grosas y sonoras, majorment la campana de las horas, que ho és en gran manera, y tant que se sol dir que caben set sastres sentats dintre de la boca de la campana, que està ficada dins de la cúpula del campanar y ocupa casi a tot aquell vàcuo de dita cúpula tal campana⁶⁵. La dels quarts queda aguantada dintre del llantarnó y sobre remata ab un àngel de coure⁶⁶ de un estat de home, dorat al foch, que empuña una creu y señala los vents. La cúpula y llantarnó circuït de finestralets és el tot faxat de plom, pintat de color de perla⁶⁷ a l'oli, y en los vuit ànguls del campanar hi ha figurats uns melons de pedra en bases triangulars, a no patir en això engany.

Quédan en aquella iglésia cathedral los estandarts de Carlomagno y cada any vuit dias quédan col·locats en los esparons de dalt al circuït de la iglésia.

En quant al número de senyors canonges, és de 36, a més de las dignitats, gosant⁶⁸ tots de una prou pingüe renta. Lo clero és numerós y als escolans de la cathedral se hi uneixen los col·legials del Col·legi del Bisbe en los dias de festa. Las matinas, en tot lo decurs de l'any, y demás horas canòniques, se càntan⁶⁹.

⁶⁴ "L'any 1770 escrivia: "ab la cúpula. Queda blanca aquella obra, per ser nova de poch anys, la que faltaba a conclòurer-se de sobre del pedestral de la torre"." [p. 151]

⁶⁵ "En la primera versió no parla dels sastres. Escriu: "me han asegurat haver-se ohit des de Hostalrich y la Bisbal" (*Miscelànea III*, p. 12)." [p. 151]

⁶⁶ "'bronse dorat", a la *Miscelànea III*, p. 12." [p. 151]

⁶⁷ "A la versió de 1780: "sent tota nova de color de perla y la demás, ab la iglésia, de color de cendra fosch" (*Miscelànea III*, p. 189)." [p. 151]

⁶⁸ "gosant, gossant o gozant (cast.), 'gaudint'." [p. 152]

⁶⁹ "*Miscelànea III*, pp. 12-13: "Las matinas, en tot lo discurs de l'any, se càntan y no se diuhen rezadas, y todas las horas canonicas també, ab lo que las funciones de la iglésia són més llargas. Rèzan de l'insigne emperador Carlomagno, contant-lo ab lo patró sant Narcís." A la versió de 1780 afegeix un incís sobre les matines: "en tot lo discurs de l'any són a 7 horas del matí, ignoro si en lo estiu són a 6 horas" (*Miscelànea III*, p. 189)." [p. 152]

⁷⁰ "En les versions de 1770, 1780 i 1782: "vuy dia don Francisco Bastero" (*Miscelànea III*,

Al costat de la Seu, eixint per lo portal dels Apòstols, ve de frente lo palacio del senyor bisbe y a la part oposta és la aula capitular, peza recomendable segons he ohit contar.

Al circuït de la cathedral quédan algunas casas de dignitats y canonges, ab la de la dignitat del senyor sagristà major⁷⁰. Des de lo portal major de entrada a la cathedral, per ser en elevació considerable, se descobra gran part de la ciutat de Gerona y sas montanyas, lluny àzia ponent y tramontana. Los finestrals del campanar de la col·legiata de Sant feliu vénen casi a nivell de la portalada y pla de la Seu.

Baxant-se per la gran escalinata æés al baix lo Col·legi del Bisbeæ, se deixa a mà esquerra lo carrer nomenat de la Forsa, sent per allí cerca la Alfarena o casa de la Pia Almoyna. A la dreta se ix, mediant una travesia, a una plaseta y a una petita iglésia nomenada Sant Lluch, dels capellans de la Seu, pegada casi al detrás de las parets de la col·legiata de Sant Feliu ...” [p. 149-152]

PEYRON, Jean François, “Nuevo viaje en España hecho en 1772 y 1773”, a GARCÍA MERCADAL, José, *Viajes de extranjeros por España y Portugal V*:

“Cuanto más se avanza en Cataluña, más la campiña se hace riente y fértil; no se encuentran sobre el camino sino algunas granjas viejas y pueblos miserables, si se exceptúa Sarriá, que no es muy considerable, hasta Gerona, ciudad bastante grande, construida en la confluencia del Onhar y el Duter [sic], que mezclan sus aguas, formándose un soberbio y ancho foso [...] esa ciudad se llamaba Gerunda; su iglesia cathedral, dedicada a la Virgen, es muy rica; vese allí una soberbia imagen de esa patrona, de plata maciza. [...] Hay un obispo en esa ciudad, cuya diócesis comprende trescientas y nueve parroquias.

A varias leguas de Gerona, el camino atraviesa el bosque de Tiona ...” [p. 244]

SWINBURNE, Henry, *Viaje por Cataluña en 1775*:

“Gerona, donde descansamos anoche [26 d’octubre de 1775], es una gran ciudad, muy limpia, con buenas calles; pero pobrementemente habitada y en su mayor parte muy sombría. Las iglesias son más oscuras que cavernas; la cathedral gótica, maravillosa, pero tan oscura en su interior, que, si no fuera por los reflejos que le daban dos lámparas de aceite, no hubiéramos descubierto que el altar mayor y el retablo eran de plata maciza ...” [p. 20]

PONZ, Antonio, *Viaje de España, 4. Tomos XIV-XVIII*:

“36. La capital de los territorios referidos es la ciudad de Gerona. Tiene una cathedral grande y bien construída en el estilo gótico y de una sola nave, cuya dimensión, por lo largo hasta el presbiterio, es de doscientos sesenta y dos palmos, y entrando el semicírculo de la capilla mayor, asciende hasta su medio a trescientos diez palmos. El ancho de la tal nave es de ciento dieciséis palmos, e igual es el de la fachada, que ha sido adornada con tres cuerpos de arquitectura: dórico, corintio y compuesto. La torre de las campanas es un cuerpo hexágono hasta el remate de la fachada, con la cual está alineado, y se eleva después en la misma figura. Al lado derecho hay otro cuerpo igual, pero no se eleva de dicha fachada como el antecedente.

pp. 13 i 190: *Miscelânea V*, p. 161; i BC 2543, f. 24).” [p. 152]

⁷¹ “El padre Manuel Marcillo en su *Crisis de Cataluña*.” [p. 80]

37. Para subir al templo hay una escalera magnífica, igual a su anchura, y consta de ochenta y seis escalones, con tres descansos espaciosos y barandillas, todo de piedra labrada. El retablo mayor consiste en un tabernáculo de cuatro columnas sobre basas de mármoles de mezcla. Tolo lo demás es de plata hasta su cúpula o dosel, que le cubre, adornado de muchas figuras, que representan asuntos de la Escritura, etc. Son exquisitas y en gran número las piedras preciosas con que de arriba abajo está adornado el expresado altar. Su mesa tiene frontales en todos sus lados; los tres son de plata sobredorada, con figuras de la Santa Escritura; pero el otro, que es el principal, es de oro, cuya chapa es de bastante cuerpo; se representan en él varias figuras, como en el antecedente, y está todo él sembrado de piedras preciosas, algunas muy grandes y de gran valor.

38. El padre Roig da noticia de las piedras de este altar, de su número, preciosidad y colores. <<En toda España (dice otro escritor) no hay cosa que le iguale, y es una de las grandes obras de la cristiandad>>⁷¹, que parece ser hecho en tiempo de Salomón, de cuyo templo dice la Sagrada Escritura que la plata, oro y piedras abundan como las piedras de la calle.

39. Dentro y fuera de la iglesia hay algunas memorias sepulcrales notables. Sobre la puerta de la sacristía se conserva el sepulcro de don Ramón Berenguer, el segundo conde de Barcelona. Enfrente, a igual elevación, está el de su mujer, la condesa Mahabta. En el presbiterio, al lado del Evangelio, se ve el de don Berenguer de Amplasola, obispo de Gerona, cardenal del título de San Clemente y obispo portuense, creado por Benedicto XIII o Papa Luna en Aviñón. En la sacristía hay alhajas de valor. El claustro, de estilo gótico, y la Sala Capitular, que consta de tres piezas, tienen competente capacidad y ornatos.” [p. 80-81]

YOUNG, Arthur, *Viatge a Catalunya (1787)*:

“Girona és una vella ciutat, murallada i fortificada, amb alguns reductes i un fort dalt d’una muntanya, però no està ben conservat [...] Hi ha catedral i bisbe, el qual ens dóna la benedicció en encreuar-no-hi quan anava en la seva carrossa, arrossegada per sis mules ...” [p. 76]

ZAMORA, Franciso de, *Diario de los viajes hechos en Cataluña*:

“Llegamos a Gerona [el 15 de gener], cuya entrada por el puente que hay sobre el Uñá [sic] nos pareció magnífica [...]

El Obispado tiene unas 16 leguas de longitud y 12 de ancho. En lo general es bastante poblado. Su terreno es de los más fértiles y regalados que puede haber en España. Produce pan, vino, aceite, corcho, muchísimas frutas, carneros, cabras, machos, bueyes, vacas, ovejas, caballos, yeguas, mulas, burros, cerdos, mucha volatería, de que se surte Barcelona y otras partes, y mucha caza volátil y terrestre. El mar abunda de pescado de muy buena calidad.

Vale el Obispado, incluso la curia, unos 20.000 ducados. Está distribuido en cuatro arcedianatos, que son: el mayor, que llaman de <<rogationibus>>, el de Besalú, el del Ampurdán y el de la Selva ...” [p. 306]

“Fuimos a ver la catedral [el 16 de gener], cuya escalera, magnífica, de 96 esca-

⁷¹ [En aquells moments Tomàs de Lorenzana , que va ser bisbe de Girona entre els anys 1775

lones, con sus grandes rellanos, es excelente. La fachada de la iglesia no está rigurosamente arreglada, pero el todo forma un objeto grandísimo.

Después de haber comido, fuimos a ver la torre Gironella, de la que cuentan mil historias. Está en un angulo el más elevado de la ciudad, y desde allí corrimos la muralla, que es muy elevada y delgada para el actual modo de hacer la guerra. Pero desde ella se disfruta una hermosa vista. Desde aquí vi que la ciudad forma una figura irregular ...” [p. 309]

“Nota: En la catedral hay sepulcros del Conde y Condesa benefactores, y de varios obispos. No tienen mérito especial.” [p. 310]

“Para conocer mejor la situación de la ciudad subimos a lo alto de la torre de la catedral, desde la cual nos hicimos cargo de que la ciudad se halla situada en el pendiente de una montaña [...] y, finalmente, se hace uno cargo de su situación, pues sobre estar situada sobre lo más eminente del pueblo, se sube a ella por 287 escalones de tercia de altos.

La iglesia catedral es de una nave, magnífica y sólida. El altar mayor, de plata, aunque muy bajo, tiene trabajo de mérito para su tiempo. El frontal de plata, adornado con pedrería, es más rico que de mérito. Tiene entre otras cosas una piedra figurando un camafeo, y otras ricas y extrañas, pero no de gran mérito, habiendo sólo entre tantas riquezas un diamante no muy grande.

También tiene tribunas esta iglesia, que son como una especie de pequeñas ventanas.

Vi la silla de grandes peñas que hay detrás del altar y a la que el obispo⁷² se sube a entonar el Tedeum y otras ceremonias de iglesia.

Aquí oí el adagio de <<te faran bisbe>>, que a menudo se dicen los muchachos para indicar que no tienen dinero, tomándolo de que el obispo de Gerona nunca lo lleva en la faltriquera.

También supe aquí que en este Obispado hay cinco cosas singulares: una torre que crece, las campanas que se tocan por sí solas, que se casan los capellanes, que se mudan los montes, y que se pesca en los campos. Mi explicación llevo entendida ...” [p. 311]

CRUZ y BAHAMONDE, Nicolás de la, *Viage de España, Francia é Italia:*

“Gerona está situada sobre la falda de una colina, así su vista desde fuera no es desagradable; por dentro manifiestan sus edificios y antigüedades, que ha sido mas respetable en otro tiempo. Fué rica, y comerciante: tuvo un banco público, un consulado, y un barrio dedicado á sus mercaderes [...] Su población al presente es reducida; sin embargo tiene cinco parroquias, esto es, la Catedral, San Feliu, San Pedro, Santa Lucía, y Santa Susana: una de ellas con el nombre de Marquedal, en el barrio que divide el rio Oña [sic], que atraviesa por el medio esta ciudad [...] En suma, le ha sucedido á Gerona lo que á muchas ciudades opulentas, que en su decadencia solo conservan estas fundaciones. La catedral me gusta infinito, es una nave que tiene treinta varas de ancho, y por consiguiente una elevacion y largo correspondiente, de manera que sino tuviera el

i 1796].

⁷² “Sus dimensiones son 272 palmos catalanes de largo, y 16 de ancho.” [p. 154]

coro en medio, que le afea, sorprehenderia á qualquiera este soberbio edificio⁷³. Al presbiterio, ó altar mayor, le rodea un semicírculo de colunas, sobre las quales está colocada la media naranja. Al rededor de toda la iglesia hay muchas capillas. Precede al ingreso principal una escalera espaciosa con ochenta y cinco gradas divididas en tres descansos: la fachada está adornada de colunas dóricas, corintias y compuestas. El retablo mayor es rico en mármoles, y en metales, y piedras preciosas. Encima de la puerta de la sacristía se ve el sepulcro del Conde de Barcelona Don Ramon Berenguer el II. Enfrente, en igual altura, el de su esposa. En el presbiterio hay otro del Obispo de Girona Don Berenguer Amplasola, Catedral creado por el Papa Luna en Aviñon. El patio es pequeño, de estilo gótico, todo circuido de colunas de mármol baxas. Sus corredores son de bóvedas, tienen en las paredes muchos sepulcros con sus lápidas, las mismas que tambien se encuentran en el pavimento. Yo estoy persuadido que así en esta ciudad, como en Tarragona, se encuentran en este ramo apreciables antigüedades...” [p.152-156]

LABORDE, Alexandre de, *Viatge pintoresc i històric. El Principat.*

“L’edifici més important de Girona és la catedral, construïda dalt del cim de la muntanya i sobre un terreny molt elevat. Mostra, amb gràcia, una façana majestuosa, que s’aixeca sobre tres replans successius, en forma de grans terrasses, que estan decorades amb balustres de granit. S’hi puja per una superba escala de vuitanta-sis graons que té una amplada igual a la de l’edifici. Aquesta façana té tres cossos d’arquitectura, el primer dòric, el segon corinti i el tercer compost. Però no és aquesta part de l’edifici la que plau més. En parlat de la catedral de Tortosa ja hem dit la nostra opinió sobre l’abús que hom ha fet de l’arquitectura grega en la decoració exterior, i aquesta no mereix pas ésser menys censurada. És veritat que l’interior compensa bé aquest defecte, i és impossible de veure un buc més bell. Aquesta església només té una sola nau, dintre de l’estil gòtic⁷⁴. Hom queda admirat per l’atreviment de la seva construcció: té 71 peus d’amplada, 160 de llargada fins al presbiteri, i 189 fins a l’altar major, que està completament isolat. Consisteix en un baldaquí sostingut per quatre columnes de marbre vetejat, de la mateixa mena d’aquell de què hem parlat més amunt. El baldaquí, l’altar i les grades són d’argent; estan decorats amb moltes pedres precioses i amb figures repussades que representen diversos aspectes de l’Antic i del Nou Testament⁷⁵. La taula d’aquest altar té quatre cares; les dels dos costats i la de darrera són d’argent daurat i adornades amb figures semblants a les precedents; hom assegura que la del davant és d’or.⁷⁶

⁷⁴ “L’actual catedral de Girona fou construïda entre els segles XIV-XVII. La façana fou començada el segle XVII i acabada el 1793; l’escala monumental és del 1690.” [p. 253]

⁷⁵ “Aquest baldaquí, del segle XIV, és de fusta coberta de plata.” [p. 253]

⁷⁶ “Es tracta d’un frontal molt antic que hagué d’ésser venut i fos, després del setge napoleònic de 1809, per tal de pagar una part de la contribució imposada pels francesos a la ciutat i al capítol.” [p. 253]

⁷⁷ “Su frontal del siglo XI se lo llevaron los franceses.” [p. 237]

Havíem de donar una vista d'aquesta església, però com que el nombre d'edificis semblants és molt considerable a Espanya, hem preferit de suprimir-la per a no engruixir inútilment aquesta obra ..." [p. 241-242]

LABORDE, Alexandre de, *Itinerario descriptivo de las Provincias de España*:

"*Administracion eclesiástica*. Hay en esta ciudad obispo sufragáneo de Tarragona. Su diócesi está dividida en quatro arcedianatos, y comprehende 354 parroquias, 5 colegiadas, y 8 abadías ó prioratos que gozan de derechos casi episcopales. La ciudad tiene 6 parroquias, 9 conventos de religiosos, y 3 de religiosas, una casa de beatas, un colegio, un seminario, un hospital general, y un hospicio de caridad ...

Edificios públicos. Las iglesias de la catedral y la colegial de *San Felix*, son los dos edificios mas notables. En la primera están los cuerpos del conde Raymundo Berenger II, llamado vulgarmente *Cabeza de estopa*, y el de la condesa *Ermesindis*, que murió en 1058 ..." [p. 7]

RAAF, Heinrich, "Memorias de un soldado de Napoleón en tierras catalanas", a *La Vanguardia domingo*:

"A primeros de febrero de 1812 abandonamos Figueras [...] Al tercer día llegamos al Ter después de pasar dos noches al raso. Unos dos años antes de nuestra llegada, los franceses habían sitiado la ciudad fuerte de Girona [...] Yo todavía pude ver los pesados cañones instalados en la torre de la catedral.

Desde Girona continuó nuestra marcha hacia Arenys de Mar ..." [p. 23]

FORD, Richard, *Manual para viajeros por Cataluña y lectores en casa*:

"Gerona es *Ciudad* y capital de su comarca, sede de un obispo y *plaza de armas* [...]

La sede episcopal fue fundada en el año 786 por Carlomagno. La primera catedral fue demolida y reconstruida en 1316; en 1416 tuvo lugar una disputa sobre si debía cambiarse el audaz plano de Guillermo Boffy de una sola nave, ampliándolo a tres: se convocó un jurado de doce arquitectos y éstos decidieron que prevaleciese el plano de una sola nave. Cean B. (Ar. i, 92, 261) ha publicado todas estas deliberaciones, que muestran la seria meditación que precedió a todas estas grandes obras antiguas. El acceso es magnífico, y como en Tarragona, una soberbia escalinata de 86 escalones, construida en 1607 por el obispo Zuazo, conduce a la fachada, que es de estilo greco-romano, levantándose en hileras, orden sobre orden, y terminando en una ventana oval de rosetón; sólo llegó a terminarse una torre exagonal de campanario; el incongruente piso superior domina un bello panorama. Antes de entrar en la catedral obsérvese la *Puerta de los Apóstoles* y las estatuas de terracota, de 1458. El interior, que consiste en una nave doble con un ábside semicircular, es sencillo y grandioso.

La *Sillería del Coro* se remonta a comienzos del siglo XVI; obsérvese el trono episcopal. El altar está aislado y pertenece a la iglesia anterior; obsérvese el frontón, las pinturas y algunas figuras esmaltadas del año 1048. El noble *Retablo* y el tabernáculo con columnas son de Pedro Benes. Antes todo ello era una verdadera masa de plata y materiales preciosos, que los invasores saquearon. Obsérvense los sepulcros de Tamón Beren II [sic] y su mujer Ermesendis, muertos en 1058, y también el del obispo Bernardo de Amplasola. La próxima visita debiera ser a la *Sala Capitular* y a los claustros con sus curiosos capiteles, semejantes a los de Vich y Ripoll y ejecutados por Berengario Portell, 1325. En la *Galilea* y en el *Cementerio de los Negros* hay algunas inscripciones lapidarias tempranas. En los archivos del claustro se encuentran también

algunos manuscritos tempranos y una biblia, escrita en 1374 por Bernardin Mutina para Carlos V de Francia y, *por lo tanto*, asignada aquí a Carlomagno ...” [p. 105-106]

BÉGIN, Auguste-Émile, *Voyage pittoresque en Espagne et en Portugal*:

“En suivant le littoral, on rencontre Arenys de Mar, Cabella [sic], Tordera, Blanis [sic], petites villes riantes, animées [...] puis on atteint Girone, ville guerrière, située sur le versant d’une montagne escarpée, au confluent du Ter et de l’Oña [sic]. Deux forts la défendent [...] Girone n’est ni beau, ni commerçant, ni bien peuplé, car on y compte à peine huit mille habitants [...] La cathédrale, reconstruite en 1316, hisée sur un plateau très-élevé auquel conduisent quatre-vingt-six marches, se compose d’une seule nef. On y voit des figures émaillées et des sculptures du onzième siècle. Les tombeaux de Ramon de Berenguer II et de sa femme Ermesendis datent de 1058. La sacristie renferme encore quelques richesses, et la bibliothèque chapitrale des manuscrits dignes d’intérêt ...” [p. 170]

CÉNAC-MONCAUT, Justin-Edouard, *L’Espagne inconnue. Voyage dans les Pyrénées, de Barcelone à Tolosa*:

“On laisse à droite la route qui conduit à *Palamos-sur-Mer*, à droite celle qui remonte vers *Olot*; on traverse le Ter sur le pont de *Soria* [sic], et l’on entre dans Girone ...” [p. 187]

“[...] Une visite à Girone est une véritable ascension. On a garni quelques rues de marches indispensables; plus d’une est un véritable escalier, à l’extrémité duquel vous attendent les églises et les monuments. Cent degrés conduisent au porche de Saint-Martin, cent soixante au parvis de la cathédrale. Cet escalier spacieux, tournant majestueusement autour de larges piliers, avec de belles rampes renaissance, produit un effet saisissant. C’est ici qu’on est admirablement placé pour étudier l’histoire de l’art et de l’Église en Espagne. Le quinzième et le seizième siècles vivent encore tout entiers dans la cathédrale de Saint-Narcisse.

Quand vous avez gravi ce somptueux perron, fait pour la pompe au grand jour, pour la lumière, la bénédiction *urbi et orbi*, une surprise extrême vous attend à la dernière marche. L’église où vous pénétrez renferme ses autels dans une obscurité terrible; elle fait penser au tribunal secret qui terrifia l’Espagne. Jamais, peut-être, monument religieux n’offrit un aspect plus frappant. L’étranger qui entre dans ce temple se souvient des Catacombes; quand le soleil est voilé, on peut à peine distinguer les piliers et les chapelles; ce n’est qu’au moment où il introduit ses rayons par les imperceptibles lucarnes des travées qu’ont peut discerner quelques détails; mais on en saurait déchiffrer une inscription ou lire son paroissien sans le secours des cierges. Le cloître même, situé au nord comme dans tous les pays chauds, où l’on recherche naturellement l’ombre et la fraîcheur, a un caractère étrange; il est à fausse équerre, et beaucoup plus long d’un côté que de l’autre. La forme un peu lourde de ses arcades plein-cintre est imposante et sévère. Ce *campo-santo* (car tous les cloîtres étaient destinés à recevoir les morts), est élevé sur les escarpements de la montagne, et plus inabordable que la cathédrale; il semble, dans la majesté funèbre de son isolement, vouloir cacher aux yeux profanes ses richesses sculpturales et funéraires.

Pas un coin, pas un pan de mur, pas un fragment de carrelage qui n’ait reçu des inscriptions obituaires, de vieilles dalles de tombeau ou des écussons. Ces inscriptions n’ont d’autre intérêt, d’ailleurs, que de rappeler la date de la mort, les titres personnels et les legs pies des membres du chapitre de Girone.

Ce qui n'est gravé sur aucun mur, et qui partout est imprimé sous les voûtes de cette cathédrale et de ce cloître, en caractères mystérieux, c'est la trace impérissable de la foi espagnole, le cahet profond de l'Eglise et du clergé de la Péninsule.

La cathédrale de Saint-Narcisse, construite en 1415 par l'architecte Guillermo Boffiu [sic], était déjà, avec sa large nef sans bas-côtés, une des églises gothiques les plus imposantes de l'Espagne. Le clergé du seizième siècle fit murer les fenêtres, et, plongeant ce temple dans les ténèbres, il voulut en faire le sanctuaire de l'ascétisme, du soupçon et de la menace. J'imagine que les architectes de la cathédrale de Gironne portaient un cilice et couchaient dans une bière, comme le peintre du seizième siècle Vargas de Séville.

Autrefois tout cela était grand et redouté, aujourd'hui la population ignore le sens de ces tombeaux et de ces chiffres, que rencontrent partout ses yeux. Les chanoines mêmes passent dédaigneusement à côté des inscriptions du quatorzième siècle et du quinzième; ils traînent leurs gros souliers sur les écussons des archidiacres et des abbés [...] Les caractères gothiques sont devenus illisibles pour leur ignorance. Un vieux abbé nous a demandé si les lettres que nous transcrivions étaient grecques. A côté de ce prêtre moderne, chez qui la vie intellectuelle paraissait éteinte, nous apercevions la figure d'un prélat, image de marbre plus vivante cent fois, et qui frémissait encore de passion. Cet évêque, couché sur son tombeau, était né de race noble, dit l'inscription, dans le doux royaume de Valence, et mort en 1532. N'imaginez pas un de ces cadavres qui dorment, étendus sur le dos, immobiles, sans autre expression qu'un simulacre de prière. Couché sur le côté gauche, il appuie dans sa main une tête tourmentée par les douleurs de l'agonie; la contraction de son visage montre la lutte suprême de la mort et de la vie; l'évêque n'est pas mort: il meurt ,, 1532; c'était l'époque où le clergé de la Péninsule conservait encore, mais allait bientôt perdre l'héroïsme du moyen âge [...] et en même temps un bénéfice en faveur d'un ecclésiastique, témoins les Callar dont l'abbé Gorriburu nous a conté l'histoire [...]

Nous étions plongé dans ces réflexions, en redescendant les rues bizarres de Gironne, lorsqu'au pied de la cathédrale nous trouvâmes le café chantant; c'est par là que pénètre l'esprit français ..." [p. 187-192]

FÉE, Antoine Laurent A., *L'Espagne a cinquante ans d'intervalle 1809-1859:*

"Nous soupçons à Tordera, sur la rivière de ce nom. Vers deux heures du matin nous étions à Gérone [...]

Lorsque la diligence s'arrêta pour relayer, le conducteur annonça une heure et demie de halte. Je descendis donc de voiture. Deux serenos avec leur attirail de nuit: pique, capuchon et lanterne, étaient debout à regarder les voyageurs; il me vint en idée de leur demander de les accompagner à travers la ville; ils y consentirent et je parcourus les rues et les places, causant avec ces deux hommes, qui de temps en temps interrompaient la conversation, pour crier l'heure et l'état du ciel. Si je rendais compte de l'effet que me produisit cette ville, vue de nuit, par un faible clair de lune, en compagnie de mes guides, je m'eloignerais sans doute du réel pour tomber dans le fantastique; les maisons me semblaient neuves et gigantesques, les places immenses, la cathédrale avec son escalier de quatre-vingt-dix marches, colossale ..." [p. 214-215]

DAVILLIER, Charles i DORÉ, Gustave, *Viaje por España,* tom I

"Gerona, a la que se llega después de Figueras, es también una plaza fuerte que ha sufrido muchos y encarnizados sitios [...] A menudo, al recorrer sus calles estrechas

y tortuosas, se descubren algunas fachadas de casas de la Edad Media, cubiertas de extrañas esculturas. La catedral está construida sobre una altura que domina la ciudad. Se llega a ella por una bella escalinata de un centenar de escalones. La puerta principal, llamada Puerta de los Apóstoles, está adornada con estatuas que representan a los Apóstoles, no en piedra, sino en terracota, particularidad muy rara. Tienen la fecha de 1458.” [p. 4]

CLAYTON, John William, *The sunny south and autumn in Spain and Majorca*:

“When at last the train stopped in the outskirts of Gerona ...” [p. 313]

“Gerona is in reality one of the quaintest and most ruinous cities of Spain. When its population are not dancing war-dances in the streets, it is very desolate and silent. It is entirely without trade or manufactures; and, barring its beautiful Catalonian cathedral, it is without any worthy monuments whatever, and has nothing to attract the attention of the least exacting of tourists ...” [p. 315-316]

“Wandering on, he will come suddenly upon the beautiful ancient cathedral church, with its imposing lines. It is a truly magnificent edifice, and one cannot look up to its lofty arches, so sombre in their aspect, without being impressed by the gloomy majesty of this old Gothic temple. Through its splendid brazen gates the eye catches the gleam of twinkling tapers casting their rays upon groups of gaudy priests, while all around them, amid the white curling cloudlets of ascending incense, falls the halo of soft light, in which they appear as in a vision. Dark shrouded figures, scattered over the marble floor, apparently motionless in prayer, were kneeling before the altars or amongst the ancient tombs. An organ of great power was pealing forth one of those magnificent pieces of music which the Romish Church has dedicated to the service of religion; and, at a distant altar, a splendidly robed priest was reciting some of the services of the Church. Who, whatever his creed, could remain unmoved in such a scene?” [p. 326]

SAINT HILAIRE, Blanc. *L'Espagne monumentale et pittoresque*:

“Nous entrâmes joyeux à Gérone, car nous mourions de faim [...]

Gérone est aussi une ville forte [...] On remarque la cathédrale, l'évêché et la façade de quelques maisons du moyen-âge aux sculptures bizarres [...]

Nous n'avions plus à voir à Gérone, nous reprîmes la diligence et continuâmes notre route.” [p 8-9]

WOOD, Charles William, *Glories of Spain*:

“En aquesta ocasió cap perfil majestuós ens vigilava. Només pel seu interior és famosa la catedral! Totes les portes eren tancades i barrades. Vàrem trucar la porta per poder entrar. Aquests edificis haurien d'estar oberts per la nit al igual que pel dia, i és que alguns dels seus més efectes es perden per aquesta acció de tirania [...] Vàrem trucar en va, els ecos, els únics que ens contestaven [...] Vàrem arribar a la porta sud a la porta dels Apòstols i en la foscor només vàrem poder admirar l'excel·lència del seu arc. Per sobre la catedral s'aixecava una torre solitària, pagana, fosca i irreal en la negror de la nit.” [p. 50]

“La primera cosa que ens va fer parar [l'atenció] va ser la immensa foscor; una llum tènue i religiosa com cap altre. Mentre la visió augmenta al acostumar-nos a la foscor, la següent cosa que percebem és la majestuositat i extensió de la nau en la que ens trobàvem: aproximadament de 73 peus. Cap altre església purament cristiana, pot

fer gala d'una nau com aquesta. La llum entra per les finestres plenes de vidres de colors. El to de les parets i els pilars és perfecte, semblen que no hagin sigut tocats per cap ganivet o pinzell. Aquells homes de l'Edat Mitjana no varen fer cap error. Res no podia torbar el seu amor per l'harmonia i la proporció. Varen edificar miracles per la glòria de la pàtria i per tota la història: sabien i reconeixien una sola cosa: l'encant de la perfecció [...]

[...] vàrem passar per una porta a l'esquerra fins al claustre.

Aquí també una visió magnífica. Pocs claustres en el món s'hi poden comparar. Els 4 costats són diferents, per això fa augmentar la seva atracció i majestuositat. Amb prou feines han estat tocats. Els senzills arcs resten en pilars de marbre. Els capitells són immensaments rics, elaborats i delicats en la seva forma i dibuix. Aquí l'art romànic sembla que hagi sigut introduït a Espanya a través de França. Les catedrals de Catalunya són d'excessiva bellesa. En aquest meravellós claustre ens vàrem perdre en somnis medievals, en dies que han glorificat el món, i que se'ns fan tan necessaris com la llum o l'aire. En el mig hi havia un pou antic, sense el qual cap claustre pot semblar perfecte. Matolls i arbres ho envolten, i la frescor del verd contrasta amb el color cremós de les parets i dels arcs romànics.

Al final del passadís vàrem travessar un pati obert per a poder contemplar una vista magnífica. Una baixada abrupta i força pronunciada que portava a la ciutat ..." [p. 55-56]

"Ens vàrem trobar un altre cop envoltats de les belleses de l'antiguitat. ens trobàvem davant la porta sud de la catedral, a la porta dels Apòstols on la nit abans havíem trucat en va. A prop d'allà hi havia el Palau del Bisbe, les parets del qual mostren la mateixa tonalitat que la catedral i amb unes finestres pintoresques, decorades amb antic ferro forjat ..." [p. 72]

"Entrant a la sagristia va obrir un armari i en va treure una amb la qual va obrir un escriptori i en va treure una de diferent. El tresor estava ben guardat. Finalment va obrir nombroses portes gegants, va encendre una antiga llum, raigs de la qual es reflectien en corones plenes de pedres precioses [...] i ornamentacions d'or, plata, casi tot del segle XII. Alguns dels ceptres eren excel·lents en el disseny i l'elaboració, d'altres amagaven històries úniques. Després ens van ensenyar una tela amb cosits de seda de tots els colors i d'or, de feia 700 o 800 anys enrere. Era com si ens poséssim en contacte amb tot allò romàntic i refinat ..." [p. 74]

"Cada vegada que entràvem a l'interior era més bonica i impressionant, una visió d'arcs, columnes rares i exquisides finestres, solemne i sagrada. En els racons més foscos i en els forats més tenebrosos, les ombres perdudes en l'arquetip sostre, ens imaginàvem àngels guardians que es movien furtivament, portant descans, perdó per als pecadors i força per als que queien pel camí." [p. 82]

MAC CLINTOCK, F. R., *Holidays in Spain; being some account of two tours in that country in the autums of 1880 and 1881*:

"Gerona is the first place of any importance on the line. This interesting old town [...] The fine cathedral rises on an eminence about the centre of the town, and near it is the *Collegiata* of San Felice, surmounted by a lofty tower." [p. 114-115]

VALVERDE ÁLVAREZ, Emilio, *Guía del antiguo reino de Cataluña*:

"Corta poco después la vía á la carretera general y describe una gran curva para penetrar por el paraje, división de los valles del Oña [sic] y del Ter. Continúa próxima

á la carretera y en línea recta hasta los 812 kilómetros que llega á la estación de *Gerona*, ciudad, capital de provincia, sede episcopal, cabeza de partido judicial y de ayuntamiento, plaza fuerte en otro tiempo y de glorioso renombre militar, que cuenta con 14.341 habitantes y 1.403 viviendas ..." [p. 234]

“Edificios religiosos.- La Catedral.- Alzase la fachada principal de este grandioso edificio sobre espaciosa plataforma que domina imponente escalera con tres despejados rellenos que interrumpen sus 86 gradas. El moderno frontis consta de tres cuerpos, con labores de regular ejecución en el primero y segundo y barroco el tercero. Abrese en el centro una ventana circular, á cuyos lados se ven las estátuas de la Caridad y de la Esperanza, y en la parte posterior la de la Fé, y á la derecha un cuerpo mezquino sirve de torre del relój y de campanas. Ancho y elevado el templo en su interior, tiene una sola nave, de considerables proporciones, desde la puerta principal hasta pasada la sacristía, rematando después en tres de bellísima y original forma. Lánzase sobre ella los arcos con la mayor osadía é inmensa extensión, principiando con tres esbeltas ojivas las naves en que remata la gran bóveda, siendo la central más elevada que las laterales y derramando en cada una de ellas velada luz un lindo rosotón. Reúnense las menores en una curva detrás del presbiterio, que está rodeado por un semicírculo de pilares sosteniendo la cúpula, de admirable perspectiva.

Atravesando la iglesia, y dejando á la derecha el coro, colocándose junto á la primera capilla que sigue á la sacristía, vese la ojiva con que empieza una de las naves colaterales, levantándose á un lado los airosos pilares que soportan la bóveda del ábside; sobre la puerta de la indicada sacristía, á la derecha, está el sepulcro de D. Berenguer II, llamado *Cap de estopes*; ocupa el centro el coro, resaltando la magnificencia de la nave, inundada con torrentes de luz, divisándose los pequeños arcos de la galería que corre por encima de las capillas, y perdiéndose tras de ellas la redonda ventana central, que tiene pintada la Asunción de la Virgen.

Notable es, por lo antiguo y original, el altar mayor, parecido á un pabellón oriental, obra artística de platería de la Edad Media, con minuciosos y numerosos adornos, cobijada por un cóncavo dosel, también de plata, cuyas extremidades se apoyan sobre cuatro elegantes columnas⁷⁷.

Dos escaleras conducen por ambos lados, y detrás del retablo á un plano situado casi al nivel de su altura, en el que se ostenta la silla episcopal, monumento antiqüísimo en mármol, de una sola pieza, que ocupa el obispo en las grandes solemnidades religiosas en que celebra de pontifical, desde la incensación hasta el ofertorio y después de consumir, dominando y bendiciendo desde aquella altura á la prosternada muchedumbre.

Entre los numerosos sepulcros que adornan las capillas, son notables, en el presbiterio, al lado del Evangelio, la tumba gótica en mármol, donde yace el obispo Anglesola; entre las capillas del Corpus y de San Juan, otro bellísimo, del siglo XIV, ocupado por doña Ermesendis, protectora de esta iglesia, y en la de San Pablo el del obispo D. Bernardo de Pau, del siglo XV, y el mejor monumento de este género en la catedral.

Al lado de la iglesia están los venerables claustros verdaderamente góticos, hondos, vastos y negruzcos, y semejantes á lóbrega tumba, con pesada y espesa bóveda que forma un cuadrante de círculo desde los muros, cargando el otro extremo sobre pareados pilares, llenando las paredes negras lápidas de tumbas, creciendo la hierba en el patio con gigantescos árboles, y viéndose en el centro el brocal de una cisterna. Junto á estos claustros está el archivo que guarda obras notabilísimas, y muy especialmente una Biblia hermosamente manuscrita en pergamino, joya inapreciable, con mucho esmero cuidada por el cabildo.

Frente á la puerta que conduce á los claustros, en la parte del Mediodía, ábrese la entrada lateral de los Apóstoles, obra delicada que está sin concluir, de arcos ojivales en degradación, tal vez lo mejor en escultura que contiene la Catedral.” [p. 236-238]

LYONNET, Henri, *La España desconocida*:

“Una fría mañana del pasado invierno me bajé en Gerona del tren que venía de Francia ...” [p. 36]

Desde este lugar del puente, se puede echar un vistazo sobre el conjunto de la ciudad. Ante nosotros se alza un repecho escarpado y, como posado en su cresta, un gran triángulo fortificado del que se puede afirmar que el vértice está aproximadamente donde la catedral, y la base viene delimitada por el río [...]

Una vez franqueado el puente, nos encontramos en un dédalo de calles tortuosas, estrechas y adoquinadas. Grandes pórticos en arcada [...] Sube que te sube sin parar, pasando bóvedas, escalones y los inevitables adoquines. Llegamos así casi hasta lo más alto de la ciudad, donde hay enormes edificios, que fueron conventos y hoy son cuarteles; una pequeña plaza [...] Y al fin, ante nosotros, la colosal masa de piedra de la catedral de Gerona.

Saltemos a pies juntillas la descripción de este bonito edificio gótico, de una sola nave y bastante claro, cosa rara tratándose de un edificio español. Pueden encontrar su descripción en cualquier parte. Parémonos un instante en la ancha explanada que antecede a la catedral, desde la que se domina toda la ciudad y casi toda la provincia. A la derecha tenemos las altas cimas de los Pirineos, cubiertas de nieve [...] Justo debajo de nosotros, ochenta y cinco escalones monumentales, con aceras y balaustradas. Al lado, la bonita flecha de piedra de la iglesia de San Félix, cuyo extremo superior lo partió un rayo ...” [p. 37-38]